Cult Islam Archit Urban, 2025; 10 (2): 47-82

Tabriz Islamic Art University 1999

CULTURE OF ISLAMIC ARCHITECTURE AND URBANISM

DOI : http://dx.doi.org/10.66224/ciauj.10.2.474

The Culture of Islamic Architecture & Urbanism

Original Paper Open Access

Matching Persian Gardens' Physical Systems with Islamic Teachings (Case Study: Non-Temperate Regional Gardens of Iran)

Shamim Nottagh[1*], Azita Belali Oskoui[2*]

1. Master's student in Islamic architecture. Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz. Iran.
2. Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz. Iran.

Received: 2023/05/22 Accepted: 2023/08/15

Abstract

With their fixed principles, Islamic teachings meet human needs at all times and places. Meanwhile, architects and designers utilize Islamic teachings to create everlasting works. As represented by the religious beliefs of people in Iran, gardens symbolize the promised paradise, with Islamic teachings influencing garden designs after the rise of Islam. This study investigates Quranic verses and utilizes credible interpretations, as well as religious hadiths to help extract gardens' physical characteristics. A review of the systems of water, plantation, and building structure of Persian (also Iranian) gardens based on Islamic teachings indicates that influencing factors fall under two limiting and reinforcing factors, with the component of geography (the climate) falling under both limiting and reinforcing factors and sociology (the economy, security, and culture) falling under reinforcing factors. The features considered by the architect in designing gardens based on Islamic teaching descriptions would include forms, sizes, and proper layouts in gardens. In all these three systems, reinforcing factors tend to represent Islamic teachings in the physical principles of Persian gardens more compared to limiting factors, with the component of geography exerting greater influence than other factors.

Keywords:

Persian gardens, physical system, Islamic teachings

* Corresponding Author: a.oskoyi@tabriziau.ac.ir

©2025 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

Introduction

The world is now suffering from environmental problems and a shortage of green spaces. Meanwhile, green spaces and parks in Iran are not tailored to the culture and climate of this land, failing to follow the primary principles of garden construction. Historical Persian gardens, are, however, globally recognized and enjoy specific features. For this, it is necessary to examine their physical properties. The goal of this study was to match garden fabrics in texts of Islamic teachings with Persian gardens and to examine the factors influencing how Islamic teachings have been realized in Persian gardens' physical systems. In this connection, garden features, repeatedly described in Islamic teachings, are meticulously examined using credible Islamic resources. Also, the physical features of Islamic teachings are determined and matched with Persian garden fabrics. In the end, the questions "To what extent do Persian gardens' fabrics match with garden fabrics in Islamic teachings?" and "Which and how factors do influence the realization of Islamic teachings in the physical systems of Persian gardens?" are answered.

Materials and Methods

The present study aimed to examine and match the fabrics of Persian gardens with garden fabrics in Islamic teachings using a descriptive-analytical-comparative approach. Data were analyzed using thematic content. The data were also collected using library-documentary forms and structured interview methods. In the first step, library and documentary studies were used to elicit components of gardens in Islamic teachings, which were examined in 11 sample Persian gardens. Then, in the next step, field interviews and the Delphi method, as well as expert views were used to identify and examine the factors influencing the realization of Islamic teachings in the physical systems of Persian gardens.

Results

The components in the three systems of water, plantation, and building structure were examined based on the garden fabrics of Islamic teachings and how they are realized in Persian gardens. The review of the elicited components in Persian gardens helped divide the factors influencing the realization of Islamic teachings in physical systems into two limiting and reinforcing factors.

Discussion

In the water system, limiting factors include the component of geography (the climate). Because the Iranian hot and dry climate is a limiting factor, the architect uses various forms of water in the garden to create a temperate and favorable climate in Persian gardens. In the plantation system, geographical (climatic) limitations have led the architect to use various forms of regional climates to design gardens. In the building system, the regional hot and dry climate has presented limitations in generating a green environment, consequently prompting the designer to enclose the garden with doors and walls to separate these two sections due to different internal and external environments.

Reinforcing factors include the components that are aligned with Islamic teachings. In the water system, geographical features (terrain features) are used to influence the creation of falls in the garden and (the climate), and regional rainfalls to store water. In the plantation system, the component of geography (the climate) is used for the combination of various climatic plants, the creation of innovative and novel scenery, and the attraction of birds, and songs in the gardens. Meanwhile, the component of sociology (the economy) involves using various garden products that are economically beneficial. In the building system, the selection of appropriate places to build gardens, the component of geography (terrain features) aimed at constructing pavilions at the highest points and creating a landscape, the component of sociology (security) to enclose the gardens, as well as the culture of privacy to separate the internal and external realms were Islamic teachings-based reinforcing factors.

There were also features which could not be affected by limiting and reinforcing factors, as architects utilized the descriptions stated above to help realize Islamic teachings. In the water system, the proper

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

layout of a water stream in the gardens represented the Quranic verse "There are gardens under which run streams", as appropriate places reflected the surrounding landscapes or such elements as Bongardia helped reflect the sound of water in the garden. Meanwhile, ponds of various forms symbolized the pond of Kowsar, as architectural elements such as fountains referred to as heavenly fountains and springs. In the plantation system, the proper selection of the place of trees, flowers, and plants in the gardens was used for appropriate landscapes and shading on the main axes of the garden. In the building system, the layout and selection of appropriate places in the garden such as pavilions (the main building), using architectural components and elements (Iwans) to create landscapes, constructing service spaces around the garden, and attention to the scenery and landscape to fulfill the concept of the garden in Islamic teachings were found to be influential factors.

Conclusion

When matching Persian gardens with Islamic teachings, it was concluded that some factors influenced the realization of Islamic teachings in Persian gardens. These factors, both limiting and reinforcing factors, were aligned with Islamic teachings. In the water system, the component of geography (the climate) served as both a limiting and a reinforcing factor. There were also some features which the architect took into account based on the physical descriptions in Islamic teachings, such as the proper layout of elements in the garden, using forms and components, and various dimensions. In the plantation system, geography (the climate) fell under the two limiting and reinforcing factors, as the component of sociology (the economy) served as a reinforcing factor. There were also factors which the architect used based on the physical features of Islamic teachings in the Persian garden such as the proper layout of trees and plants to create favorable scenery and landscape in the garden. In the building system, the component of geography fell under the limiting and reinforcing factors, as the components of sociology, e.g., culture and security, served as reinforcing factors based on Islamic teachings. Here, the architect takes into account architectural components and elements (e.g., iwans) and uses the proper layout of buildings in the garden to help fulfil Islamic teachings in the building system.

Finally, in the physical system (e.g., water, plantation, and buildings), the reinforcing factors tended to further realize Islamic teachings rather than limiting factors in Persian gardens, with the component of geography having a greater influence.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

This page is intentionally rendered without text

این صفحه آگاهانه بدون متن ارائه شده است

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی، ۱۴۰۴؛ ۱۰ (۲) :۸۲-۴۷

فرهنگ معماری و شهرسازی اسلامی

DOI : http://dx.doi.org/10.66224/ciauj.10.2.474

مقاله پژوهشی

دسترسی آزاد

تطبیق نظام کالبدی باغ ایرانی با آموزه‌های اسلامی (مورد پژوهی: باغ‌های مناطق غیر معتدل ایران)

شمیم نطاق[۱]، آزیتا بلالی اسکویی[۲]*

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

۲. استاد، گروه معماری و شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

دریافت : ۱۴۰۲/۳/۱

پذیرش: ۱۴۰۲/۵/۲۴

چکیده

آموزه‌های اسلامی که اصول مشخص و ثابتی دارد در تمامی زمان‌ها و مکان‌ها پاسخگوی نیازهای انسان می‌باشد. معماران و طراحان نیز از آموزه‌های اسلامی استفاده کرده و آثار جاودانی خلق کرده‌اند. در باور دینی مردمان این سرزمین باغ‌ها همواره نمودی از بهشت موعود هستند و این آموزه‌های اسلامی در طراحی باغ‌های بعد از اسلام تاثیر گذار بوده است. در این پژوهش با بررسی آیات قرآن کریم و تفاسیر معتبر و کتب احادیث و دینی ویژگی‌های کالبدی باغ استخراج می‌گردد. هدف از این پژوهش تطبیق کالبد باغ در آموزه‌های اسلامی با باغ ایرانی و بررسی عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی می‌باشد و به سوال‌های کالبد باغ ایرانی تا چه حدی با کالبد باغ در آموزه‌های اسلامی مطابقت دارد؟ و چه عواملی چگونه بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی تاثیر گذارند؟ به روش توصیفی- تحلیلی و با رویکرد تطبیقی پاسخ داده می‌شود. روش گردآوری اطلاعات در گام اول با مطالعه اسنادی - کتابخانه‌ای مؤلفه‌های باغ آموزه‌های اسلامی استخراج گردیده و در یازده نمونه باغ ایرانی بررسی می‌شود. در گام بعدی با مصاحبه میدانی و بهره گیری از روش دلفی، از نظرات خبرگان عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی شناسایی و بررسی می‌شوند. در راستای دستیابی به هدف پژوهش با تطبیق نظام آب، کاشت و ابنیه آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی می‌توان نتیجه گرفت که عوامل تأثیرگذار در دو دسته عوامل محدود کننده و عوامل تقویت کننده تقسیم‌بندی می‌شوند. مؤلفه جغرافیا (اقلیم) جز دو عامل محدود کننده و تقویت کننده می‌باشد. مؤلفه‌های جامعه شناسی (اقتصاد، امنیت و فرهنگ)، جز عوامل تقویت کننده می‌باشد. ویژگی‌هایی که معمار با توجه به توصیفات آموزه‌های اسلامی در طراحی باغ‌ها در نظر گرفته است شامل توجه به شکل، فرم، اندازه و جای‌گذاری صحیح در باغ می‌باشد. در هر سه نظام عوامل تقویت کننده تاثیر بیشتری در تجلی آموزه‌های اسلامی در اصول کالبدی باغ ایرانی نسبت به عوامل محدود کننده دارند و مؤلفه جغرافیا نسبت به مؤلفه‌های دیگر تاثیر بیشتری دارد.

واژگان کلیدی

باغ ایرانی، نظام کالبدی، آموزه‌های اسلامی

* نویسنده مسئول مکاتبات: a.oskoyi@tabriziau.ac.ir

©2025 by the Authours.This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0 license)
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

۱. مقدمه

نوع رابطه معماری با طبیعت در طرز جهان‌بینی و تفکر مردم نسبت به طبیعت دارد (بانی مسعود، ۱۳۸۳: ۲۶). باغ و باغ سازی از دیرینه روزگار در میان تمدن‌های گوناگون وجود داشته و نزد ایرانیان از جایگاه و مرتبه‌ی ویژه‌ای برخوردار بوده است، به گونه‌ای که ایرانیان پایه گذار سبکی از باغ آرایی در جهان هستند. باغ به‌مثابه تمثالی از بهشت، همواره در میان باورهای ایرانیان جایگاه تقدیس شده داشت و از این رو در آموزه‌های دینی و مذهبی آنان در دوران پیش از اسلام مورد توجه بسیار قرار گرفته است، پس از ظهور اسلام و با توجه به ارزش و احترام عناصر طبیعی در این دین، باغ و باغ‌سازی رواج بیشتری یافت (حیدر نتاج، ۱۳۸۹). اسلام همواره به طبیعت، عناصر و اجزا آن شامل: آب، خاک، هوا و گیاهان توجه ویژه‌ای داشته است، چنان که قرآن کریم همواره به محیط زیست اشاره کرده و ارزش آن را برای انسان یادآور شده است. قرآن طبیعت را کتابی معرفی می‌کند که حقایق الهی در آن آشکار می‌شود و دائما مردم را متوجه پدیده‌های طبیعی می‌کند و آن‌ها را آیات خداوند می‌نامد (رحیمی، ۱۳۸۶). باغ مقدس‌ترین عناصر طبیعت، گیاه و آب را با معماری ترکیب بازنمایی کرده است. یکی از پدیده‌های فرهنگی در ایران که ساخت آن در طول قرن‌های پیاپی در این جغرافیا ادامه داشته است (سیروس، ۱۳۹۳).

به دلیل اینکه امروزه جهان با مشکلات زیست محیطی و کمبود فضای سبز مواجه می‌باشد. در ایران نیز فضاهای سبز و پارک‌های ساخته شده با فرهنگ و اقلیم این سرزمین متناسب نمی‌باشد و از اصول اولیه باغ سازی فاصله گرفته است، در حالی که باغ‌های تاریخی ایرانی با ماهیت و ویژگی‌های خاص خود به ثبت جهانی رسیده و بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. به این جهت لازم می‌باشد که اصول کالبدی باغ بررسی گردد. هدف از این پژوهش، تطبیق کالبد باغ در متون آموزه‌های اسلامی با باغ ایرانی و بررسی عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی می‌باشد. در این راستا ویژگی باغ که بارها در متون تعالیم اسلامی تکرار شده است با نگاهی گسترده و عمیق‌تر با استفاده از منابع اسلامی معتبر بررسی می‌گردد و ویژگی کالبدی باغ آموزه‌های اسلامی، مشخص و با کالبد باغ ایرانی مطابقت داده می‌شود و به سوال کالبد باغ ایرانی تا چه حدی با کالبد باغ در آموزه‌های اسلامی مطابقت دارد؟ و چه عواملی چگونه بر تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی تاثیر گذارند؟ پاسخ داده می‌شود.

۲. پیشینه پژوهش / چارچوب نظری

در پیشینه تحقیق به بررسی مطالعات انجام شده، در این زمینه که شامل کتب و مقالات فارسی می‌باشد پرداخته می‌شود و مطالعات به دو گروه باغ ایرانی و باغ از منظر قرآن تقسیم‌بندی می‌شود.

جدول ۱. پیشینه پژوهش
Table 1. Research background

دسته‌بندی		نویسنده	عنوان	توضیح
باغ ایرانی	مقاله	حیدر نتاج و منصوری (۱۳۸۸)	نقدی بر فرضیه الگوی چهارباغ در شکل‌گیری باغ ایرانی	با بررسی تعریف چهارباغ به بررسی تاریخی و تحلیل الگو چهارباغ به نقد نظریات و با استفاده از روایات، به اثبات فرضیه پرداخته است.
		هلاکوئی و دشتی شفیعی (۱۳۹۱)	بررسی مفهوم ساختار و طبیعت در باغ ایرانی	به بررسی گیاهان که اجزا مهم باغ و به طور خاص گل‌ها و درختان پرداخته شده. گیاهان علاوه بر تلطیف فضا و استفاده‌های کاربردی از آن‌ها بیانگر بسیاری از باورها و بینش‌های ظریفی هستند.
		شاهچراغی (۱۳۹۳)	بازیابی طرح تک‌محوری چهارباغ ایرانی	هندسه تک‌محوری نیز علاوه بر هندسه دو محور عمود برهم، طرح مهمی از الگوی چهارباغ ایرانی است که تاکنون به آن توجه نشده است.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

دسته‌بندی		نویسنده	عنوان	توضیح
باغ ایرانی	مقاله	حیدر نتاج و رضازاده (۱۳۹۴)	همنشینی آب، گیاه و نظرگاه به دنبال کهن‌الگوی باغ ایرانی	معرفی الگوی پنهان باغ ایرانی، از ورای بررسی رابطه انسان، آب و درخت در نمونه‌ها و فرم‌های متنوع باغ ایرانی.
		علائی (۱۳۹۵)	بررسی و تاثیر معماری و باغ سازی دوره صفوی در باغ سازی ائل‌گلی شهر تبریز	با بررسی معماری و باغ سازی دوره‌ی صفوی و نحوه ایجاد باغ و ائل‌گلی و همچنین تاثیر این دوره، بر باغ عمارت و ائل‌گلی پرداخته شده است.
		سلطان زاده و سلطان زاده (۱۳۹۶)	اهمیت آب و عناصر آبی در باغ ایرانی	تعریف و طبقه‌بندی انواع عناصر و فضاهای مربوط با آب و به‌خصوص، حوض در باغ‌ها و همچنین بررسی اشکال متنوع آن‌ها.
		قائم (۱۳۹۶)	تاثیر معماری باغ‌های متقدم ایران بر معماری باغ‌های متأخر	شناخت معماری باغ‌های قبل از اسلام و همچنین یافتن اصول طراحی مشترک آن‌ها و مقایسه این ویژگی‌ها با معماری باغ‌های بعد پس از اسلام.
		قاسمی و مهربانی گلزار (۱۳۹۷)	طرح کاشت نقش آفرین منظر باغ سیر تحول طرح کاشت در باغ گلشن طبس	بررسی پوشش گیاهی و تغییرات الگوی کاشت اولیه، باغ گلشن طبس.
		شاطری وایقان (۱۳۹۹)	بررسی ساختار باغ‌های ایرانی	بررسی اهداف و اهمیت باغ‌های ایرانی به‌صورت جامع مورد ارزیابی، قرار گرفته است.
		بلالی اسکویی و محمودی، (۱۳۹۹)	تحلیل تفسیری باغ در نگاره باغچه‌های درگزین مطراقچی	اطلاعات از روی نگاره‌ها را در دو سطح بازخوانی می‌کند، با نگاه و تحلیل اولیه سیستم کاشت، آبیاری و... بررسی می‌شوند و با تحلیل بیشتر عواملی مانند آرامش، آسایش و امنیت تحلیل می‌گردد.
	کتاب	ویلبر (۱۳۸۳)	باغ‌های ایران و کوشک‌های آن	معرفی و توصیف باغ‌های قدیم و معمول ایران را در دوره‌های مختلف.
		نعیما (۱۳۸۵)	باغ‌های ایران	بیان اصول باغ و معرفی باغ‌های معروف و تاریخی ایرانی.
		مسعودی (۱۳۸۸)	بازشناسی باغ ایرانی- باغ شازده ماهان	بیان نسبت بین باغ شازده ماهان و سنت باغ سازی ایرانی و تاثیر پذیری احتمالی آن از باغ غربی.
		نصر (۱۳۸۹)	تجلی حکمت در باغ ایرانی	بررسی لغوی واژه باغ و زمینه‌های پیدایش آن، سیر تحول باغ ایرانی در گذر زمان و در دوره‌های گوناگون تاریخ معماری ایران و بررسی سیر تحول این هنر.
		بانی مسعود (۱۳۹۰)	باغ‌های تاریخی تبریز	در این کتاب به بررسی تاریخ و سیر تحول باغ‌های تبریز و نقش آن‌ها در سرنوشت کالبدی شهر پرداخته شده است.
		زانگری و همکاران (۱۳۹۱)	باغ‌های ایرانی- اسلامی	بررسی باغ‌های ایرانی قبل از اسلام و پس از گسترش اسلام در سرزمین‌های مختلف.
		پتروچیولی (۱۳۹۲)	باغ‌های اسلامی (معماری، طبیعت و منظر)	هدف کتاب ارائه جوابی به فرضیه وحدت در تنوع می‌باشد.
		جیحانی و رضایی پور (۱۳۹۶)	منظر باغ (سیر تحول نقش شهری و اصول شکل‌گیری)	بیان ارزش‌های ملموس و ناملموس باغ سازی و سیر تحول آن را از هرات تا اصفهان.
		شاهچراغی (۱۳۹۵)	پارادایم‌های پردیس (درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی)	هدف کتاب ارائه بازآفرینی باغ ایرانی متناسب با زندگی امروز.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

دسته‌بندی		نویسنده	عنوان	توضیح
باغ از منظر قرآن	مقاله	انصاری، محمودی نژاد (۱۳۸۵)	باغ ایرانی تمثیلی از بهشت با تاکید بر ارزش‌های باغ ایرانی دوران صفوی	بررسی و ارزیابی تمثیلی بودن مفهوم باغ ایرانی از بهشت.
		شرقی، تیموری (۱۳۸۷)	کاوشی پیرامون تاثیر عبارت قرآنی جنات تجری من تحتها الانهار بر باغ سازی ایرانی	به بررسی مؤثرترین واژه قرآنی بر باغ سازی ایرانی پرداخته شده است.
		پورجعفر و همکاران (۱۳۹۲)	تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی با تاکید بر سوره انسان (نمونه موردی: باغ دولت‌آباد یزد)	استخراج وجوه اشتراک عناصر باغ دولت‌آباد یزد با نعمت‌های باغ بهشت.
		مهدوی نژاد و همکاران (۱۳۹۴)	رابطه انسان و طبیعت در باغ ایرانی از منظر معماری اسلامی	بررسی ارتباط انسان با طبیعت، عناصر طبیعی و همچنین تشخیص جایگاه باغ ایرانی در نوع برخورد انسان با طبیعت.
		پورجعفر و همکاران (۱۳۹۶)	باغ ایرانی تصویری عینی از بهشت توصیفی قرآن با تاکید بر آیات سوره واقعه	بیان تجلی نماد تمثیلی بهشت و باغ قرآنی در کالبد باغ و بیانگر بعد معنوی و روحانی بهشت در باغ سازی ایرانی.
		بلالی اسکویی و همکاران (۱۳۹۸)	تجلی مفهوم آب از باغ بهشتی قرآن در باغ ایرانی	تجلی مضمون آب در نظام کالبدی و کارکردی باغ ایرانی با توجه به باغ بهشتی.
	کتاب	خوانساری و همکاران (۱۳۸۳)	باغ ایرانی بازتابی از بهشت	بررسی تاریخ میراث باغ ایرانی و باغ‌های قبل از اسلام و بعد از اسلامی و همچنین باغ‌سازی قرن نوزدهم.
		محمودی نژاد و صادقی (۱۳۸۸)	باغ ایرانی از منظر بهشت قرآنی	بررسی مفهوم بهشت در ادیان الهی و به‌خصوص دین اسلام و توصیف باغ بهشتی و ابعاد آن.

در این پژوهش با بررسی آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌های کالبدی باغ استخراج می‌شود و سپس با تطابق این مؤلفه‌ها با باغ ایرانی، عوامل تأثیرگذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در باغ ایرانی بررسی می‌گردد که این عوامل در دو گروه محدود کننده و تقویت کننده تقسیم‌بندی می‌شوند.

۳. روش پژوهش/ مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر در راستای بررسی و تطبیق کالبد باغ ایرانی با کالبد باغ در آموزه‌های اسلامی، به روش توصیفی- تحلیلی و با رویکرد تطبیقی می‌باشد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات با استفاده از روش تحلیل مضمون می‌باشد. جمع‌آوری اطلاعات و منابع به‌صورت اسنادی – کتابخانه‌ای و با مصاحبه ساختاریافته انجام شده است.

گام اول مطالعه و بررسی آیات قرآن کریم و تفاسیر از پنج کتاب تفسیر: المیزان، منهج الصادقین فی الزام المخالفین، مجمع البیان، نمونه و نور و همچنین بررسی احادیث و کتب دینی می‌باشد. با توجه به کالبد باغ آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌ها استخراج شده و با کالبد باغ ایرانی در سه نظام آب، کاشت و ابنیه مطابقت داده می‌شود. مطالب این بخش مقاله از مطالعات کتابخانه‌ای استخراج شده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات این بخش از روش تحلیل مضمون استفاده شده است.

تحلیل مضمون، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی می‌باشد و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند همچنین از این روش برای تحلیل داده‌های کیفی از جمله متون دینی قرآن و حدیث استفاده می‌شود (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰).

گام بعدی بررسی عوامل تاثیر گذار در تجلی آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی باغ ایرانی می‌باشد که اطلاعات این بخش از مصاحبه با جامعه آماری دلفی حاصل می‌شود.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

روش دلفی دارای فرایندی سیستماتیک هست که برای پیش‌بینی و کمک به تصمیم‌گیری، از طریق راندهای پیمایشی، جمع‌آوری اطلاعات و در نهایت اجماع گروهی می‌باشد. روش دلفی زمانی به کار می‌رود که برای رسیدن به یک نتیجه کلی در مورد یک موضوع خاصی نیازمند به جمع‌آوری و ترکیب نظرات افراد متخصص داشته باشیم. شناسایی متخصصین دلفی، نکته بسیار مهم در روش دلفی می‌باشد تعداد متخصصین معمولاً کمتر از ۵۰ نفر و اغلب ۱۵ تا ۲۰ نفر بوده است (رحمانی و همکاران، ۱۳۹۹). در این پژوهش با انجام ۱۵ مصاحبه اشباع اطلاعاتی حاصل شد و سه مصاحبه نیز برای اطمینان از اطلاعات به‌دست آمده صورت پذیرفت.

تعداد نمونه بررسی شده در پژوهش شامل باغ و کاخ چهلستون اصفهان، باغ بلبل و عمارت هشت‌بهشت اصفهان، باغ ارم شیراز، باغ دلگشا شیراز، باغ عفیف‌آباد شیراز، باغ نارنجستان قوام شیراز، باغ فین کاشان، باغ گلشن طبس، باغ دولت‌آباد یزد، باغ شاهزاده ماهان و باغ ائل گلی تبریز می‌باشد. از علل انتخاب باغ‌ها برای بررسی، باغ‌هایی که در دوران بعد از اسلام ساخته شده (شاهچراغی، ۱۳۹۵)، از باغ‌های مهم و تاریخی ایران به شمار می‌آیند (نعیما، ۱۳۸۵) و باغ‌هایی هستند که امروزه از بین نرفته‌اند.

٤. چهارچوب نظری

٤-١. باغ سازی پیش از اسلام

باغ به‌عنوان پدیده‌ای فرهنگی از زمان هخامنشی به‌صورت دیداری در جغرافیای ایران نمودار شده است (سیروس، ۱۳۹۳). باغ ایرانی در طول تاریخ همواره متأثر از باورها و اعتقادات مذهبی سازندگان بوده، از این رو بسیاری از عناصر کالبدی سازنده باغ، علاوه بر صورت ظاهری حاوی بار معنایی بوده‌اند که مبتنی بر جهان‌بینی و آموزه‌های مذهبی سازندگان آن‌ها بوده است. قبل از اسلام بیشتر ارزش‌ها و تفکرات آیینی موثر بر باغ‌سازی ریشه در اسطوره‌ها و آیین زرتشت داشته است. از نظر انسان باستان تمام جهان طبیعت به واسطه خدایان مختلف که در محیط پیرامون جای داشته و وی را از بلاها طبیعی حفظ می‌کرده‌اند، مملو از معنا بوده است. گیاهان نیز به واسطه نیروهایی چون زندگی بخشی بودن، جوان کنندگی، بی‌مرگی مقدس بوده‌اند (حقیقت بین و انصاری، ۱۳۹۳: ۴۹). عناصر ثابت و ارکان اصلی باغ‌سازی چون آب و گیاه و ساختمان، به‌عنوان ماده اصلی تجسم‌بخشی کالبدی به باورهای مذهبی در راستای خلق بهشتی آرمانی روی زمین بوده‌اند. این عناصر ثابت با تغییر عقاید مذهبی و باورهای دینی در قالب الگوهای متفاوتی به منصه ظهور درآمده‌اند. صفات و مفاهیم نمادین مرتبط با باغ‌سازی، مبنایی فرهنگی و رنگ دینی داشته و ویژگی‌های خود را از صفات بهشت آرمانی مذهب و آیین حاکم بر جوامع می‌گیرد و همین تفاوت‌هاست که به ساختارها و الگوهای کالبدی متفاوت در هر برهه از زمان می‌انجامد. با ورود دین اسلام، احترام به طبیعت جای تقدیس آن را گرفت و به‌تبع آن، تغییرات کالبدی چشمگیری در باغ‌های ایرانی به وجود آمد (حمزه نژاد و همکاران، ۱۳۹۳).

٤-٢. باغ سازی بعد از اسلام

در آموزه‌های اسلامی باغ‌های بهشتی با نهرهای جاری از زیر درختان و آبشارها حوض‌ها و چشمه‌های متفاوت و همچنین درختان میوه با انواع محصولات و غرفه‌ها با چشم‌اندازهای بدیع توصیف شده است و نعمت‌های فراوانی که خداوند برای انسان ارزانی داشته بیان شده است. همچنین در بیان داستان‌های قرآنی و تشبیهات در احادیث به بعضی از عناصر باغ اشاره شده که در کالبد باغ‌های ایرانی می‌توان این مؤلفه‌ها را مشاهده کرد. در این بخش به بررسی ویژگی‌های نظام آب، کاشت و استقرار ابنیه مطرح شده در آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی پرداخته می‌شود.

٤-٢-١. نظام آب

در این بخش ویژگی کالبدی آب، ویژگی جوی آب، حوض، فواره و ارتباط نظام آب با نظام منظر و آوا در باغ آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی بررسی می‌گردد.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

جدول ۲. نظام آب
Table 2. Water system

نظام آب		
باغ در آموزه‌های اسلامی (سوره و آیه)		ویژگی باغ ایرانی
ویژگی کالبدی آب		
ذاریات: ۱۵	باغ، طبیعتاً دارای نهرهای آب است، اما لطفش در این است که چشمه‌ها از درون خود باغ بجوشد و درختان را دائما مشروب کند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۳۰).	ویژگی کالبدی: آب‌رسانی به درختان و فضای سبز است (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۰۲) کاربرد حوض‌ها و فواره‌ها، ایجاد هوایی معتدل موضعی است (زانگری و همکاران، ۱۳۹۱: ۴۱).
انسان: ۱۳	اعتدال کامل و مطبوع هوای بهشت (قرائتی، ۱۳۸۵).	
رعد: ۳	اشاره به ذخیره آب (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۳۹۴) زمین را به‌وسیله نهرها و رودها شکافت تا آب‌ها جریان پیدا کنند و آبیاری مزارع و باغ‌ها (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۲).	
رعد: ۴	آبیاری با آب نهر یا باران، آب یکسان و طعم و رنگ متفاوت محصولات (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳).	
ابراهیم: ۳۲	جریان رودها و آبیاری زراعت‌ها و آب سبب سالم‌سازی هوا و تغییر و تلطیف و آب نهر وسیله آب‌رسانی به مناطق بی آب (قرائتی، ۱۳۸۵).	
مؤمنون: ۱۸	آب باران به‌اندازه و به‌وجود آمدن چشمه و کاریز نهر و چاه‌ها و ذخیره‌سازی آب، استفاده حیوانات و گیاهان (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۳۸).	
ق: ۹	باران، وسیله حیات و برکت زمین نابودی آفات، رویش گیاهان، لطافت هوا و جاری شدن چشمه‌ها و باغ‌هایی که در آن انواع و اقسام میوه‌ها وجود دارد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
حدیث	باران و درختان پر برگ (امامی، ۱۳۸۷: ۳۰۳). آبیاری به‌اندازه گیاهان (موحد ابطحی، ۱۳۹۱: ۱۶۷) باران و رویش گیاه (انصاریان، ۱۳۹۲: ۹۶).	
ویژگی جوی آب		
قرآن و تفاسیر	جوی‌های روان از زیر درختان و قصرها (بقره ۲۵–۲۶۶ – آل‌عمران ۱۵–۱۳۶–۱۹۵–۱۹۸ – نسا ۱۳–۵۷– مائده ۱۲–۸۵–۱۱۹۱۲۲ – اعراف ۴۳ – توبه ۷۲–۸۹–۱۰۰ – یونس ۹ – رعد ۳۵ – ابراهیم ۲۳ – حجر ۴۵– نحل ۳۱– کهف ۳۱ – طه ۷۶– حج ۱۴–۲۳ – عنکبوت ۵۸– محمد ۱۲– فتح ۵–۱۷– ذاریات ۱۵–قمر۵۴–۵۵ – واقعه ۳۲ – حدید ۱۲ – مجادله ۲۲ – صف ۱۲ – تغابن ۹– طلاق ۱۱– تحریم ۸– بینه ۸).	آب در جوی‌های محور اصلی در پای درختان به‌صورت روان همیشه عبور می‌کند و به نمایش در می‌آورد. حرکت روان آب روی سطح زمین و هم جهت با شیب عمومی و منطبق با نظام ساختار هندسی، صورت خطی آب در باغ را پدید می‌آورد (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۴). با استفاده از شیب و اختلاف سطح پلکانی آبشارهای کوچکی در باغ ایجاد می‌شود.
واقعه: ۳۱	آبی دائم در جریان باشد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۱۱). ریزان همچون آبشار و سالم‌تر از آب راکد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
مطففین: ۲۷	تسنیم آبی است که از تحت عرش به بهشت می‌ریزد، از بلندی ریزان می‌شود (کاشانی، ۱۳۸۸: ۸۰۹) چشمه مخصوص در طبقات بالای بهشت قرار دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۸۸).	
اعراف: ۴۳	جریان: ریزش آب و هر مایعی، انهار: جمع نهر مجرای وسیع آب (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۰۷).	
مؤمنون: ۱۸	خداوند پنج نهر از یک چشمه از بهشت جاری کرده است (طبرسی، ۱۳۵۲: ۳۸).	
عبس: ۲۵	جاری ساختن چشمه‌ها و نهرها (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۳۴۱) و ریزش آب از آبشارها (قرائتی، ۱۳۸۵).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

اسرا: ۹۰-۹۱	قریش به پیامبر گفتند: ایمان نمی‌آوریم مگر روان‌سازی چشمه پر آب (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۷۹) که همواره بجوشد (قرائتی، ۱۳۸۵). باغی از درختان خرما و انگور که جویبارها و نهرها در لابه‌لای درختانش به جریان اندازی (انصاریان، ۱۳۹۸: ۴۴۰).	آب در جوی‌های محور اصلی در پای درختان به‌صورت روان همیشه عبور می‌کند و به نمایش در می‌آورد. حرکت روان آب روی سطح زمین و هم جهت با شیب عمومی و منطبق با نظام ساختار هندسی، صورت خطی آب در باغ را پدید می‌آورد (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۴). با استفاده از شیب و اختلاف سطح پلکانی آبشارهای کوچکی در باغ ایجاد می‌شود.
کهف: ۳۳	وسط باغ نهر آبی کندیم و با آن نهر باغ‌ها آبیاری می‌شد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۴۲۶) و هر باغ ثمر خود را می‌داد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۵) میان باغ آب جاری باشد (انصاریان، ۱۳۹۸: ۴۵۰).	
حدیث	باغ‌ها و نهرهای بهشتی (امامی، ۱۳۸۷: ۳۶۸) نهرهای روان شده، نهر جنات الماوی (حبیبیان، ۱۳۸۴: ۲۵۶). در بهشت چشمه‌ای است شیرین‌تر از عسل و نرم‌تر و روان‌تر از کره و خنک‌تر از برف و خوشبوتر از مشک (طوسی، ۱۳۸۸: ۶۸۵) باران و سرازیر شدن چشمه‌ها و نهرها از بلندی‌ها (امامی، ۱۳۸۷: ۳۰۳) آب زمزم بیاشامید در زیر حجرالاسود چهار نهر بهشتی است (حرانی، ۱۳۸۰: ۱۰۵) شیب زمین و جاری شدن آب آبیاری کشتزارها باغ‌ها (مجلسی، ۱۳۸۸: ۱۱۲) تقوا چون آبی است که در نهر روان است. درختانی که برکنار این نهر کاشته شده‌اند و هر یک رنگ، جنس و طعم خاص دارد (عزیزی، ۱۳۸۱: ۷۲) جنت فردوس نهرهای بهشت آنجا می‌جوشد (مقدادی، موسوی گیلانی، ۱۳۹۵: ۱۲).	
ویژگی حوض		
کوثر: ۱	کوثر نام یکی از نهر و حوض بهشتی است (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۶۳۷).	آب از طریق حوض به دو شکل مستقیم یا غیرمستقیم به جوی‌ها سرازیر می‌شود (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۲۹). حوض را به ابعاد متفاوتی در باغ‌های منسوب به باغ ایرانی می‌توان مشاهده کرد (حیدرنتاج، ۱۳۸۹: ۶۲) در مقابل عمارت اصلی حوض قرار می‌گیرد.
حدیث	حوض کوثر آب آن سپیدتر از شیر و شیرین‌تر از عسل است و مجرای خوشبو دارد (طوسی، ۱۳۸۸: ۴۹۷).	
ویژگی فواره		
الرحمن: ۶۶	در آن دو بهشت دو چشمه هست که چون فواره به شدت می‌جوشند (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۸۶). جوشش چشمه‌ها همراه با جریان نهرها و وجود آبشارها و تنوع نهرهایی از شیر و عسل و شراب و آب (قرائتی، ۱۳۸۵).	بیشتر وجه بازنمایی در باغ‌های ایرانی بر عهده دارد و نقش نمادین آن را به‌نوعی در همه باغ‌ها می‌توان دید (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۲۶).
بقره: ۶۰	حضرت موسی و درخواست آب، زدن عصا به سنگ جاری شدن آب و دوازده چشمه، آب آشامیدنی (انصاریان، ۱۳۹۸: ۱۲) بیرون آمدن اندک‌اندک آب و بعد زیاد شدن آن، بیرون جستن آب (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۸۹)	
اعراف: ۱۶۰	دوازده چشمه (انصاریان، ۱۳۹۸: ۲۵۶) چشمه‌های آب ناگهانی از آن صخره عظیم بیرون نریخت؛ بلکه نخست به‌آرامی بیرون ریخت و سپس گسترش پیدا کرد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۸۷) معجزه جوشیدن آب و پدیدار شدن دوازده چشمه (قرائتی، ۱۳۸۵).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام آب و نظام منظر		
واقعه: ۳۱	آبی دائم در جریان باشد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۱۱). ریزان همچون آبشار و سالم‌تر از آب راکد و منظری فوق العاده و زیبا (قرائتی، ۱۳۸۵).	آب‌های راکد به طور طبیعی انعکاس دهنده تصاویر هستند، محیط اطراف تصاویر مناظر و بناها بسط می‌دهند و منعکس کننده آسمان هستند (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۰۸) حوض با عمق متفاوت و نمایش آب در آبشار و فواره جاری کردن آب در نهر و فواره‌ها زیبایی باغ را دوچندان می‌کند (زارعی و سلطانمردی، ۱۳۹۶: ۴۵).
زمر:۲۰	دیدن منظره گل‌ها آب نهر و باغ و آب‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۵).	
حج: ۱۴	انسان از باغ و نهر لذت می‌برد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
محمد: ۱۲	انسان به طور طبیعی از باغ و نهر لذت می‌برد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
حدیث	جلوه و روشنایی چشم در دیدن فضای سبز و آب روان است (مجلسی، ۱۳۹۲: ۲۴۶).	
نظام آب و نظام آواها		
واقعه: ۳۱	آبی همیشه ریزان (انصاریان، ۱۳۹۸: ۸۲۵) ریزان همچون آبشار (قرائتی، ۱۳۸۵) آواهای آن گوش جان را نوازش می‌دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۳۲) جهت آشامیدن جوی آن بر روی زمین باشد نه در شکاف‌ها (کاشانی، ۱۳۸۸: ۳۴۲)	جوی‌های عریض جوی‌های باریک استخرهای بزرگ حوض‌ها آب‌گردان‌ها عبور از روی سینه کبکی‌ها ریزش از روی سکوها به‌صورت آبشارهای کوچک و بزرگ و در هر کدام با شتاب‌های گوناگون آواهای گوناگون با پژواکی کم‌نظیر از آب در باغ پدید می‌آورند. ساخت سـینه کبکی در مسیر حرکت آب در حوض‌هـا و نهرها و فواره‌ها عوامل موثر برای ایجاد اصوات دلنشین و آسایش اقلیمی فضا هستند (دانش دوست،۱۳۶۹: ۲۶۶).
الرحمن: ۶۶	جوشش چشمه‌ها (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۸۶) همراه با جریان نهرها و وجود آبشارها و تنوع نهرها (قرائتی، ۱۳۸۵).	

با توجه به باغ در آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌هایی که در نظام آب به آن‌ها اشاره شده است شامل هوای معتدل بهشتی، آبیاری درختان، آب دائمی جاری از زیر درختان، آبشارها، فواره‌ها و حوض کوثر می‌باشد. همچنین منظر و آوای آب در آموزه‌های اسلامی بیان شده است.

٤-۲-۲. نظام کاشت

در این بخش ویژگی کالبدی کاشت و ارتباط نظام کاشت با نظام منظر، سایه، آوا، بویایی و چشایی در باغ آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی بررسی می‌گردد.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

جدول ۳. نظام کاشت
Table 3. Planting System

	باغ در آموزه‌های اسلامی، (سوره و آیه)	ویژگی باغ ایرانی
	ویژگی کالبدی	
بقره: ۲۵	بوستان متعدد، کثرت اشجار، میوه گوناگون، میوه‌های همانند دنیا با لذت متفاوت (کاشانی، ۱۳۸۸: ۱۴۴)	فضای سبز که از انواع مختلف درخت، گل‌وگیاه تشکیل می‌شود. درخت غالباً به گیاهانی گویند که ساق قوی دارند، لکن ساق آن‌ها همیشه راست نیست و بسیار بلند نمی‌شود. واژه سبز نیز علاوه بر دلالت بر رنگ به هر گیاه شاداب و تر و تازه و سرسبزی به شادابی، تر و تازه بودن خرمی و طراوت معنی شده است (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۳۳)
بقره: ۲۶۶	درختان زیاد زمین را می‌پوشاند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۵۱) جنت درختان بسیار درهم‌رفته همان بوستان درختان بیشتر باغ انگور و خرما (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۶۰۱).	
حجر: ۴۵	بوستان‌هایی در باغ‌های پر از اشجار باغ‌های سرسبز بهشت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۰۸).	
کهف: ۱۰۷	فردوس یعنی بوستان‌های مشتمل بر اشجار که اکثر آن تاک باشد (کاشانی، ۱۳۸۸: ۵۴۴) و به معنای باغ پر درخت انواع میوه‌ها و گل‌ها را داشته باشد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳۶).	
شوری: ۲۲	روضات جنت باغ مشجری که در وسط زمین سرسبز و خرم (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۵۹).	در محور اصلی، اصلاً درخت کاشته نمی‌شود و معمولاً آب‌نما قرار دارد و یا گیاهانی که چشم‌انداز را سد نکند و زیاد بلند نشود، کاشته می‌شود.
طور: ۱۷	کلمه جنت به معنای بستانی است که درختان آن را پوشانده باشد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۴) و اشاره به تنوع و عظمت باغ‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۷).	
قمر: ۵۴	بوستان‌هایی باشند که مملو باشد از اشجار میوه دارد (کاشانی، ۱۳۸۸: ۲۹۸).	درختان بلند قد و اغلب ترکیبی از درختان خزان پذیر، در کنار همیشه‌سبز کاشته می‌شود (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۶۹) در محورهای اصلی باغ بیشتر از ردیف درختان چنار و سرو استفاده شده و نیز در موارد زیادی یک در میان سرو و چنار می‌کاشتند (دانش دوست، ۱۳۶۸: ۲۱۹).
الرحمن: ۴۸	آن دو بهشت دارای انواعی از میوه‌ها و سایر لذات‌اند یا یعنی شاخه تر و نرم باشد و اشاره به شاخه‌های باطراوت درختان بهشتی است (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۸۳) یک درخت، شاخه‌های مختلفی دارد و بر هر شاخه نوعی از میوه‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۷۵).	
الرحمن: ۶۴	مدهامتان سبز پر رنگ است، به‌طوری که از شدت سبزی رنگش متمایل به سیاهی شده (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۸۵). باغ و بستانی است که از شدت سبزی به سیاهی می‌زند (قرائتی، ۱۳۸۵).	در کاشت گیاهان هم زیبایی و بسترهای کاشت باغ را در نظر داشته هم از مصارف دارویی گیاهان بهره‌مند می‌شده‌اند (بمانیان و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۰۹)
واقعه: ۲۸	درخت سدر که شاخه‌های آن از کثرت بار دو تا شده باشد (کاشانی، ۱۳۸۸: ۳۴۱).	
واقعه: ۲۹	طلح منضود: درخت موز یا درخت ام غیلان که شکوفه‌های بسیار به‌غایت خوش‌بو دارد (کاشانی، ۱۳۸۸: ۳۴۱) درختی است سبز و خوش‌رنگ و خوشبو. این درختان، چنان پر میوه است که ساقه و شاخه‌ها غرق میوه و پوشیده سدر درخت برگ‌های ریز و موز با برگ‌های پهن اشاره به تمام درختان بهشتی (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۳۱).	طرح کاشت باغ ایرانی صرفاً از گیاهان مثمر یا تزیینی نیست؛ بلکه ترکیبی نسبتاً ثابت و تکرار شونده از این دو است (منصوری، ۱۳۹۸: ۳۴). نظام کاشت باغ ایرانی سطوح سبز را به دو صورت نمایان می‌کند نخست ارتفاع زیاد درختان و انبوهی برگ‌های برخی از آن‌ها که در دو سوی خیابان‌های محورهای اصلی باغ خاک را با دیواره‌ای سبز به آسمان می‌پیوندند و صورت دوم پدیدار شدن سطوح سبز در باغ ایرانی پوشش سطوح با گیاهانی کم‌ارتفاع مانند اسپست شبدر یا گل‌های تزیینی است به این ترتیب در بعضی باغ‌ها در قسمتی از محوطه باغ یا باغچه گلزار یا گلستان یا فرش گل پدید می‌آید (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۰)
نبأ: ۳۲	باغ‌های مشتمل بر درختان بی‌شمار و مملو از اثمار و درختان انگور (کاشانی، ۱۳۸۸: ۷۵۶).	
تین: ۲	«طور سینین» در آنجا درختان پر بار زیتون اشجار مثمره وجود دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۶۱).	
بقره: ۳۵	حضرت آدم و درخت ممنوعه با انواع محصول (انصاریان، ۱۳۹۸: ۸) اشاره به بوته (قرائتی، ۱۳۸۵).	
اعراف: ۱۹	اشاره به درخت و بوته گیاهان (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۵۰).	
اسرا: ۹۱	قریش به پیامبر: درخواست باغی از درختان خرما و انگور (انصاریان، ۱۳۹۸: ۴۴۰).	
شعرا: ۱۴۷–۱۴۸	پیامبر صالح و قوم ثمود: گمان می‌کنید در باغ‌های پردرخت و در زراعت و نخل که میوه شیرین و شکوفه‌های پر طراوت خواهید ماند؟ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۳۲).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

سبا: ۱۵	قوم سبا در هر طرف باغی بسار بوده زیادی نعمت (کاشانی، ۱۳۸۸: ۵۵۱) و میوه‌جات بیرون آمدن گل‌ها و میوه‌ها از درخت‌ها با رنگ‌ها و طعم مختلف (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۴۳).	
قلم: ۲۴-۱۷	داستان اصحاب باغ: مردی صاحب باغ درختان خرما داشت... (انصاریان، ۱۳۹۸: ۸۷۴).	
احادیث	گیاهان رنگارنگ، سبزه‌ها در دامن کوه، زینت و زیوری گل‌ها، باغ‌های زیبا (امامی، ۱۳۸۷: ۲۵۵) اشاره به بوته‌های کدو خربزه هندوانه و خیار. گیاهان و درختان و سبزه و ریحان و شکوفه و گل‌های نو برگ‌های زیبا. چیدن میوه درختان این‌همه غذاها و آفریده‌ها و گل‌ها و شکوفه‌ها و میوه‌های رنگارنگ و خوردنی‌های فراوان در باغ و بوستان و کوه و دشت و صحرا برای تو مهیا کرده (مجلسی، ۱۳۸۸) جنت عدن دست بهشتیان به میوه رسد، درختان سرسبز (کاشانی، ۱۳۸۸: ۱۴۲) جنت فردوس باغ و بستانی است که دارای انواع گوناگون میوه و خاصه، انگور باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۶۰۷).	
	نظام کاشت و نظام منظر	
اعراف: ۴۳	نگریستن به منظره بهشتی (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۰۹).	ترکیب گونه‌های متنوع درختان در باغ از جمله درختان خزان پذیر و خزان ناپذیر یا درختان مثمر و درختان بی‌بار هم چنین کاشت گل‌ها و گیاهان با تنوع رنگی زیاد ترکیب‌های رنگی متنوعی در فصول مختلف سال به وجود می‌آورد. در باغ ایرانی معمولاً یک دالان حرکتی با کاشت منظمی از درختان سرو چنار و کاج در محور اصلی باغ ایجاد می‌شد. نظام کاشت بر چشم‌انداز محور اصلی در راستای محل قرارگیری کوشک تاکید می‌کند و به این ترتیب بر جهت دید و حرکت در محور اصلی اهمیت می‌بخشد. از این رو در محور اصلی هرگز درخت کاشته نمی‌شود و معمولاً آب‌نما قرار می‌گیرد و یا گیاهانی کاشته می‌شود که زیاد بلند نشود و چشم‌انداز را سد نکند (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۱).
توبه: ۷۲	تمایلات طبیعی انسان به آب، سرسبزی، باغ (قرائتی، ۱۳۸۵).	
عنکبوت: ۵۸	منزل دادن همیشگی به مؤمنان در خانه‌های زیبا که در بلندی قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۱۶) و بر اطراف اشراف دارد (قرائتی، ۱۳۸۵) درختان بهشتی از هر طرف احاطه کرده‌اند و نهرهای گوناگون از زیر درختان و قصر جریان دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۴۸).	
زمر: ۲۰	دیدن منظره گل‌ها آب نهر و باغ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۵) نگاه کردن به سبزه‌زارها و آب‌ها (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۶۲).	
انعام: ۱۴۱	برخی درختان بر روی پایه و برخی بدون پایه، منظره بدیع درختان با داربست، درختان بدون داربست (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۴).	
یونس: ۲۴	گیاهان هم روی زمین را می‌پوشانند و آن را زینت می‌دهند و هم خاصیت غذایی دارند (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۳۰).	
نمل:۶۰	ارسال باران از آسمان و با باران باغ و بستان می‌روید و منظره زیبایی دارد و انسان از آن لذت می‌برد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳۰) شادابی و زیبایی سبزه و گل (قرائتی، ۱۳۸۵) بهجه زیبایی رنگ و حسن ظاهری و منظره نیکو (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۵۴۲).	
ق: ۷	رویاندن هر نوع از گیاهان خوش‌منظر و دیدن گل و درختان و باغ‌های سرسبز (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۴۱) برای ایجاد نشاط و سرور است (قرائتی، ۱۳۸۵).	
کهف: ۳۲	درختان کوتاه در وسط و درختان بلند در اطراف با بهترین منظره (قرائتی، ۱۳۸۵).	
حدیث	آب باران و آب و گیاهان خوش‌منظر، گیاهان بسیار و پر شاخ‌وبرگ، میوه بسیار (امامی، ۱۳۸۷) جلوه و روشنایی چشم در دیدن فضای سبز و آب روان است (مجلسی، ۱۳۹۲: ۲۴۶) میوه‌های درختی لذت دیدن گیاهان سبز و درختان خرم و گل‌های رنگارنگ و شکوفه (مجلسی، ۱۳۸۸).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

	نظام کاشت و نظام سایه	
نسا: ۵۷	سایه همیشگی و پایدار، باد داغ و سوز سرما راه ندارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۵۴۴).	سایه عنصری قائم به ذات نبوده و به‌تبع وجود عناصری همچون درخت و ابنیه و دیوارها شکل می‌گیرد (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۴۴). کاشت درختان بلندقامت و سایه‌افکن در محورهای اصلی باغ به‌صورت خطی معابر و دسترسی‌ها به جز محورهای اصلی باغ در اطراف مکان‌های تجمع یا نشستن در باغ نیز درختان سایه‌افکن کاشته می‌شود (در بنه گاه) (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۲).
رعد: ۳۵	سایه آن زوال پذیر نیست که مانند سایه درختان گاهی هست و گاهی نیست (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۰۴).	
صافات: ۴۴	جایگاه سرسبز و پر نعمت در باغ بهشتی تخت‌هایی روبه روی یکدیگر (کاشانی، ۱۳۸۸: ۶۶۹).	
یس: ۵۶	ظلال یعنی سایه یا سایه‌بان و چتر یا سقف و درخت (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۴۹) تخت‌های بهشتیان در لابه‌لای سایه و اشاره به سایه قصرها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۴۱) مساکن بهشتی آرام‌بخش هستند (قرائتی، ۱۳۸۵).	
واقعه: ۲۹	طلح منضود درختی است که سایه‌ای خنک و مرطوب دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۱۱).	
واقعه: ۳۰	سایه کشیده و گسترده شده و ثابت و درختان سایه‌دار و معتدل (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۱۱).	
انسان: ۱۳	بر تخت‌های آراسته در بهشت نه آفتابی می‌بینند تا از گرمای آن متأذی شوند. اشاره به آرامش و راحتی کامل آن‌ها است اعتدال کامل و مطبوع هوای بهشت (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۰۶).	
انسان: ۱۴	پاداش دهد ایشان را بهشتی دیگر منظور از نزدیکی سایه بر سر آنان این است که سایه بر سر آنان گسترده است (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۰۶).	
مرسلات: ۴۱	در سایه‌های درختان بهشت باشند و در کنار چشمه‌های آب (کاشانی، ۱۳۸۸: ۷۴۷) اهل بهشت از آن سایه‌ها استفاده نموده (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۴۹) همچون سایه درختان در مقابل آفتاب (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۲۳).	
غاشیه: ۱۵-۱۶	و بالش‌هایی ردیف هم چیده‌اند و فرش‌هایی زربافت برای نشستن (انصاریان، ۱۳۹۸: ۹۲۴).	
انعام: ۱۴۱	درختان بدون داربست و سایه ایجاد شده توسط آن‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۴).	
صافات: ۱۴۶	حضرت یونس رویاندیم برای او درختی از کدو هر گیاهی است که ساقه نداشته یقطین دارای برگ‌های پهن و گیاهی کدوبن سایه خوبی دارد و حشره‌زدایی، اشاره به داروهای گیاهی (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۷۶).	
ابراهیم: ۲۴	درخت پاک رشد داشتن، پرمیوه بودن، سایه‌دار و پایدار بودن (قرائتی، ۱۳۸۵).	
	نظام کاشت و نظام آواها	
کوثر: ۱	در حوض کوثر پرندگان سبزی که دارای گردن‌های مثل گردن‌های کبک است (کاشانی، ۱۳۸۸: ۹۹۴).	گیاهان موجب جلب پرندگان و آواز خوش آن‌ها، عبور باد از میان شاخوبرگ و سردوگرم شدن درختان ایجاد صدای خاص (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۲).
حدیث	درختان شاخه‌هایشان همواره به هم می‌خورند درختانی با شاخوبرگ آویخته. درخت بهشتی که بادها آن را به حرکت درمی‌آورند از آن درخت صدایی می‌شنود (بروجردی، ۱۳۸۸: ۴۲۹).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام کاشت و نظام بویایی		
کهف: ۱۰۷	فردوس باغی که انواع میوه‌ها و گل‌ها را داشته باشد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳۶).	کاشت و پرورش گل‌های معطر از جمله بهارنارنج یاس و محمدی و... موجب پراکندن رایحه خوش در فضای باغ و معطر کردن باغ. کاشت گیاهان و به‌ویژه درختان باعث ایجاد سایه و کاهش دما تلطیف هوا و جذب گردوغبار موجود در هوا (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۳).
زخرف: ۷۱	بوئیدنی‌ها در بهشت (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۶۴).	
واقعه: ۸۹	ریحان به گیاهان خوشبو و معطر گفته می‌شود (قرائتی، ۱۳۸۵).	
انسان: ۱۳	اعتدال کامل (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۶۳) و هوای مطبوع بهشت (قرائتی، ۱۳۸۵).	
سبا:۳۷	هوای بهتر (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).	
فصلت:۳۹	زمین خشک با آب باران بانشاط می‌کند و با آن نبات و ریاحین می‌روید و زمین متزین می‌شود (کاشانی، ۱۳۸۸: ۸۸۲).	
الرحمن: ۱۱	ریحان گیاه خوش‌بو (قرائتی، ۱۳۸۵).	
الرحمن: ۱۲	گیاهان خوش‌بو و گل‌ها را نیز در زمین آفریده که مشام جسم و جان را معطر می‌کند و روح را آرامش و نشاط می‌بخشد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).	
حدیث	سکینه چیست بادی از بهشت که از مشک خوشبوتر است (بروجردی، ۱۳۸۸: ۳۰۸). میوه و گل‌های خوشبو (طوسی، ۱۳۸۸: ۶۹) بوی بهشت از فاصله پانصد سال به مشام می‌رسد (بروجردی، ۱۳۸۸: ۷۹) حوض کوثر آب آن سپیدتر از شیر و شیرین‌تر از عسل است و مجرای خوشبو. در بهشت چشمه‌ای است شیرین‌تر از عسل و نرم‌تر و روان‌تر از کره و خنک‌تر از برف وخوشبوتر از مشک (طوسی، ۱۳۸۸).	
نظام کاشت و نظام چشایی		
بقره: ۲۵	میوه گوناگون، میوه‌های همانند دنیا با لذت متفاوت (قرائتی، ۱۳۸۵).	در هر کرت به طور جداگانه گونه‌ای از درختان میوه کاشته می‌شوند. هم چنین درختان مثمر در باغ‌ها به لحاظ اقتصادی سودمندند انواع سبزی‌ها و گیاهان علفی علاوه بر مصارف خوراکی برای موارد درمانی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله می‌توان به نعناع و رازیانه و گل سرخ اشاره کرد (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۳).
بقره: ۲۶۶	درختان بیشتر باغ انگور و خرما (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۶۰۱).	
یس: ۵۷	فاکهه یعنی انواع میوه سیب پرتقال... (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۴۹).	
ص: ۵۱	انواع میوه و نوشیدنی در اختیار آن‌هاست (انصاریان، ۱۳۹۸: ۶۹۸).	
زخرف: ۷۱	در بهشت خوراکی‌ها بوئیدنی‌ها و هر آنچه از دیدن آن لذت برد وجود دارد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۶۴).	
محمد: ۱۵	انواع میوه‌های بهشتی رنگارنگ، با طعم‌ها و عطرهای متفاوت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۵۹).	
طور: ۲۲	ویژگی میوه بهشتی فراوانی، بی‌ضرر بودن، زوجیت، دائمی بودن، مجاز بودن، پذیرایی کریمانه، تنوع، همراه با غیر میوه، انتخابی بودن، دسترسی آسان (قرائتی، ۱۳۸۵).	
الرحمن: ۴۸	یک درخت، شاخه‌های مختلفی است و بر هر شاخه نوعی از میوه‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۷۵).	
الرحمن: ۵۲	میوه بهشتی در دسترس و نه موسوم خاص و نه محدودیت دارد کاملاً متنوع و گوناگون (قرائتی، ۱۳۸۵).	
واقعه: ۲۹	این درختان، چنان پر میوه است که ساقه و شاخه‌ها غرق میوه و پوشیده (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۳۱).	
مرسلات:۴۳	بخورید این میوه‌ها را و بیاشامید (کاشانی، ۱۳۸۸: ۷۴۷).	
انعام: ۹۹	درخت مشابه با میوه‌های متفاوت، تفاوت طعم میوه‌ها، ثمردهی درختان، میوه و گیاهان متفاوت (انصاریان، ۱۳۹۸: ۲۱۰).	
انعام: ۱۴۱	ثمر درختان و گیاهان از لحاظ رنگ و مزه و بو و شکل مختلف‌اند، زیتون و انار را آفرید که از لحاظ مزه و رنگ و شکل، برخی به هم شبیه‌اند و برخی شبیه نیستند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۹۹).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

یونس: ۲۴	باران و رویش گیاهان تأمین مواد غذایی انسان و حیوانات، تناسب سبزه با نیاز انسان، محصولات گوناگون و رنگارنگ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۳۱).	در هر کرت به طور جداگانه گونه‌ای از درختان میوه کاشته می‌شوند. هم چنین درختان مثمر در باغ‌ها به لحاظ اقتصادی سودمندند انواع سبزی‌ها و گیاهان علفی علاوه بر مصارف خوراکی برای موارد درمانی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. از جمله می‌توان به نعناع و رازیانه و گل سرخ اشاره کرد (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۳).
مؤمنون: ۱۹	باران و محصولات باغ درخت انگور و خرما و میوه‌های بسیار (کاشانی، ۱۳۸۸: ۸۷۷) استفاده‌های دیگر به جز خوردنی از درختان داروئی، برگ، علوفه، گیاهان برای استفاده انسان‌هاست و خرما و انگور خیلی مهم‌اند و هر منطقه برای درخت و گیاه مخصوصی مناسب است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۴۰).	
نبأ: ۱۶	درختان انبوه و در هم فرورفته است (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۶۳) و زمین را می‌پوشاند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۳۱) و استفاده تمام مواد غذائی که انسان و حیوان، سبزیجات و ریشه‌ها و میوه‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۱).	
عبس: ۲۸-۳۲	اشاره به درخت انگور و زیتون و سبزیجات تر و تازه. برای انسان و علف و یونجه برای مصرف حیوانات درخت زیتون و خرما برای مصرف انسان‌ها (انصاریان، ۱۳۹۸: ۹۱۲).	
اعراف: ۱۹	خوردن میوه‌های بهشتی (انصاریان، ۱۳۹۸: ۲۲۸).	
مریم: ۲۵-۲۶	حضرت مریم تکان دادن تنه خرمای خشک شده و خوردن خرما (انصاریان، ۱۳۹۸: ۴۶۵).	
حدیث	وسعت زمین برای مساکن و چراگاه‌ها و مزارع است و محل رویش برای درختان برای به دست آوردن چوب و ادویه و گیاهان دارویی. این‌همه غذاها و آفریده‌ها و گل‌ها و شکوفه‌ها و میوه‌های رنگارنگ و خوردنی‌های فراوان در باغ و بوستان و کوه و دشت و صحرا برای تو مهیا کرده است (مجلسی، ۱۳۸۸).	

با توجه به باغ در آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌هایی که در نظام کاشت بیان شده شامل درختان و میوه‌های بهشتی گل و گیاهان مختلف می‌باشد. همچنین به منظر، سایه، آوا، نظام چشایی و بویایی در آموزه‌های اسلامی اشاره شده است.

٤-۲-۳. نظام استقرار ابنیه

در این بخش به بررسی ابنیه‌های باغ و ارتباط نظام ابنیه با نظام منظر پرداخته می‌شود.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

جدول ٤. نظام استقرار ابنیه
Table 4. Building establishment system

باغ در آموزه‌های اسلامی، (سوره و آیه)		ویژگی باغ ایرانی
دیوار		
حدید: ۱۳	میان مؤمنین با منافقین دیوار بلند و دری برای آن باشد (کاشانی، ۱۳۸۸: ۳۷۲).	دیوار نخستین جزء از میان اجزای تشکیل دهنده باغ ایرانی (مسعودی، ۱۳۸۸: ۹۹) باغ ایرانی به هر اندازه و ابعادی محصور است، گرداگرد خود دیواری دارد که محوطه درونی باغ را از محوطه بیرونی جدا می‌نماید (بلالی اسکویی و کیانی، ۱۳۹۹: ۸۰). درختان حاشیه باغ همسو با هندسه دیوار باغ کاشته می‌شوند (مسعودی، ۱۳۸۸: ۱۰۴) کارکرد امنیتی: حفاظت ساکنین و محصولات باغ و ایجاد آرامش روانی. کارکرد اقلیمی: حفاظت باغ از وزش بادهای گرم و حفظ رطوبت باغ و ایجاد سایه که باعث تمایز از محیط بیرون می‌شود (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۷۹).
نبأ: ۳۲	حدیقه به معنای بوستان دارای دیوار است (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۷۳).	
رعد: ۲۳	درهای مختلف قصر و باغ وارد می‌شوند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۵۵).	
زمر: ۷۳	بهشت هشت در دارد و هر دری مخصوص گروهی است (قرائتی، ۱۳۸۵).	
قرآن	امنیت و آرامش (یس ۵۵، الرحمن ۵۲، رعد ۲۴، حجر ۴۸، دخان ۵۱، طور ۱۹) .	
سبا: ۳۷	امنیت بیشتر (قرائتی، ۱۳۸۵) و دور از آفات (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).	
نسا: ۵۷	باد داغ و سوز سرما راه ندارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۵۴۴).	
انسان: ۱۳	در بهشت نه آفتابی می‌بینند تا از گرمای آن متأذی شوند (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۰۶) اشاره به آرامش و راحتی کامل آن‌ها است اعتدال کامل و مطبوع هوای بهشت (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۶۳).	
نمل: ۶۰ عبس:۳۰	حدیقه باغی که اطرافش دیوار کشیده شده باشد (طباطبایی، ۱۳۶۷).	
کهف: ۴۲	عروش، بناهاست. یعنی دیوار خانه‌هایی که با درخت‌های انگور ساخته بودند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۶۷).	
احادیث	دیوار از یاقوت و سنگ‌ریزه لولو، دیواری از نور (حبیبیان، ۱۳۸۴: ۲۵۶) پیامبر سنگی در دیوار باغ قرار دادند (بروجردی، ۱۳۸۸: ۲۹۵) جنت فردوس دیوارها و غرفه‌هایی از نور دارد (مقدادی و موسوی گیلانی، ۱۳۹۵: ۱۲) روضه به معنای سبز و خرم و جنت زمینی است که اطرافش درخت‌کاری شده باشد (انصاریان، ۱۳۹۲: ۱۱۳).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

	عمارت کوشک	
عنکبوت: ۵۸	غرفه‌های شفاف که از بیرون درونش و از درون بیرون دیده می‌شود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۴۹).	ساختمان کوشک در محور اصلی در فاصله مرکز تا انتها و همچنین قرارگیری در محور دید از ورود و عمارت سردر (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۸۲). کوشک دارای بهترین چشم‌انداز. طرح هشت‌ضلعی استفاده از بهترین چشم‌انداز (فاطمی، ۱۳۹۸: ۷) در چهار جبهه خصوصیت کالبدی یکسان و جبهه اصلی از منظره و دیدی ممتازی برخوردار می‌باشد. سطح کوشک و ایوان بلندتر از سطح زمین برای استفاده از منظره‌های بیرون (شاهچراغی، ۱۳۹۵: ۸۲) بناهای اندرونی در طرف خلوت باغ و منظر اصلی در قسمت بیرونی (گودرزی سروش و مختاباد امرئی، ۱۳۸۹: ۵۸). وجود آب‌نمایی به همراه فواره در مرکز عمارت و شفافیت فرمی که حجم عمارت کوشک به گونه‌ای است که دید را قطع نمی‌کند (نصر، ۱۳۸۹: ۷۹).
فرقان: ۷۵	غرفه بنایی است روی بنای دیگر اتاقی که از کف زمین بالاتر باشد و چشم‌انداز داشته باشد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
سبا: ۳۷	غرفه حجره‌هایی که در طبقات بالا قرار گرفته هم نور بیشتری دارد هوای بهتر چشم‌انداز بهتر (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).	
زمر:۲۰	غرف یعنی بنایی در طبقه بالا قصرهایی بر فراز قصرها دیدن منظره گل‌ها آب نهر و باغ نگاه کردن به سبزه‌زارها و آب‌ها (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۵).	
مطففین:۲۳	جایگاه بلند و اشراف بر منظره‌های زیبا (قرائتی، ۱۳۸۵).	
یونس: ۲۶	زیاده غرفه‌ای است از مروارید یک تکه که چهار در دارد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۸۵).	
کهف: ۱۰۷	در وسط بهشت و بر نقطه بلند آن قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۵۴۸) و نهرهای چهارگانه بهشت از آنجا می‌جوشد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳۶).	
حاقه: ۲۲	بلند است مکان مرتفع است درجات و ابنیه (کاشانی، ۱۳۸۸: ۶۱۹)	
غاشیه: ۱۳	جایگاه بلند تخت‌های بهشتی که بر صحنه‌های دیدنی بهشت اشراف دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۷).	
فرقان: ۱۰	قصرها با خانه‌های محکم و بناهای (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۲۵۴).	
شعرا: ۵۷ –۵۸	فرعونیان و منزلگاه و قصر و خانه‌هایشان (انصاریان، ۱۳۹۸: ۵۶۲).	
سبا: ۱۵	قوم سبا در مسکن‌هایشان برایشان دو بوستان بوده در هر طرف باغی بسیار (کاشانی، ۱۳۸۸: ۵۵۳).	
	عمارت سردر	
رعد: ۲۳	درهای مختلف قصر و باغ وارد می‌شوند (طبرسی، ۱۳۵۲: ۵۵).	محل استقرار عمارت سردر، در جداره دیوار بیرونی (دانش دوست، ۱۳۶۸: ۲۲۱). به‌عنوان بیرونی باغ یا محل پذیرایی باغ محسوب می‌شدند و یا به‌جای سردر یک در معمولی بود، اما در مقابلش یک دیوار مشبک بود (گودرزی سروش و مختاباد امرئی، ۱۳۸۹: ۵۸).
زمر: ۷۳	بهشت هشت در دارد و هر دری مخصوص گروهی است (قرائتی، ۱۳۸۵).	
آل‌عمران: ۱۴۲ و ۱۸۵	داخل بهشت، اشاره به‌شرط ورود به بهشت (انصاریان، ۱۳۹۸).	
اعراف:۴۳	ورود به بهشت (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۰۹).	
ابراهیم: ۲۳	ورود بهشتیان با تشریفات (قرائتی، ۱۳۸۵).	
حدیث	دیوار از یاقوت و سنگ‌ریزه لولو، دیواری از نور (حبیبیان، ۱۳۸۴: ۲۵۶) پیامبر شهر بهشت حضرت علی (ع) درب آن (طوسی، ۱۳۸۸: ۶۸۷) درهای مختلف (در رحمت از یاقوت) (حبیبیان، ۱۳۸۴: ۲۵۶) دارالسلام ورود از هر دری با سلام فرشتگان روبه‌رو می‌شوند (کاشانی، ۱۳۸۸: ۲۵).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

	عمارت اندرونی	
الرحمن:۴۶	یک بهشت منزل شخصی او است که دوستانش در آنجا زیارتش می‌کنند و یکی هم منزل خدمتکاران (دو بهشت بیرونی و اندرونی است) دو بهشت باغی است که بیرون قصر دارد و باغی که داخل قصرش دارد (یک باغچه در منزل دارند و در آن گل‌کاری می‌کنند و باغی در بیرون شهر و در ییلاق دارند که در آنجا انواع میوه‌ها و چمن‌زارها درست می‌کنند) (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۱۸۲).	یک یا چند عمارت برای سکونت دائمی که اندرونی نامیده می‌شد. اندرونی غالباً از سایر بخش‌ها متمایز بود و یک یا چند فضای باز مرکزی محصور یا نیمه‌محصور برای اندرونی ساخته می‌شد. باغچه بوده که در اندازه‌ای کوچک‌تر و خصوصی‌تر به کار می‌رفته است. نارنجستان نیز نوع دیگری از باغ‌های کوچک بود که اختصاص به کشت مرکبات داشت (نعیما، ۱۳۸۵: ۳۱).
	تالار و ایوان	
فرقان:۷۵	غرفه بنایی است روی بنای دیگر اتاقی که از کف زمین بالاتر باشد و چشم‌انداز داشته باشد (قرائتی، ۱۳۸۵).	تالار جایگاه بزرگی با سقف بلند و یکپارچه است که در سه جهت باز است. ایوان در معماری اشاره به تالاری است که سقف بسیار بلند دارد و در سه طرف دیوارهای آن باربر و سمت چهارم آن باز است. جایگاهی در کاخ دارد و گاه به‌طور کلی به خود کاخ گفته می‌شود (پتروچیولی،۱۳۹۲: ۶۴).
کهف: ۳۱	«اریکه» به تختی می‌گویند که اطراف آن از هر طرف به‌صورت سایه‌بان پوشانده شده (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷:۴۵۹).	
عنکبوت: ۵۸	منزل که در بلندی قرار دارد و بر اطراف اشراف دارد (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۳۴۹)	
	فضاهای خدماتی	
آل‌عمران: ۱۹۸	باغ‌ها پذیرایی پرهیزکاران، میوه و شربت برای پذیرایی مهمانان (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۹۳).	یک یا چند فضای خدماتی مانند اصطبل، انبار، چایخانه، حمام و آب‌انبار (نعیما، ۱۳۸۵: ۳۱).
سجده: ۱۹	میهمان حق بوده و از آن‌ها پذیرایی به عمل خواهد آمد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۲۷) نزل چیزی گفته می‌شود که برای پذیرائی مهمان آماده می‌کنند (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۳۹۵) باغ‌های بهشتی برای پذیرایی از مؤمنان است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۷۰).	
واقعه:۲۰	پذیرایی با میوه (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۲۲۴).	

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام ابنیه و نظام منظر		
فرقان: ۷۵	غرفه بنایی است روی بنای دیگر (طبرسی، ۱۳۵۲: ۲۳۰) اتاقی که از کف زمین بالاتر باشد و چشم‌انداز داشته باشد (قرائتی، ۱۳۸۵).	نظرگاه به معنای جای نگریستن است. بنایی با چنین امکانی ماهیت نظرگاهی دارد (اعتضادی و بینا، ۱۳۹۴: ۳۶) احداث کوشک اصلی در بالاترین نقطه یا نقطه‌ای با حداکثر اشراف، دو دسته چشم‌انداز را خلق می‌کند: گروه اول چشم‌انداز داخلی ایجاد شده در محورهای اصلی و فرعی باغ و گروه دیگر چشم‌اندازهای خارجی و دید بیکران به مناظر طبیعی موجود در محیط پیرامون باغ هستند (حیدرنتاج و رضازاده، ۱۳۹۴: ۵۱) در باغ‌هایی که کوشک در مرکز قرار می‌گیرد، از چهار سمت منظر دارد و مسیرها در چهار طرف به کوشک منتهی می‌شوند. وجود این چشم‌اندازهای روبه روی نظرگاه و به‌ویژه کاشت درخت در دو طرف آنها از لحاظ روانی به وسعت باغ می‌افزاید (حیدرنتاج، ۱۳۸۹: ۸۳) منظر توسط عناصر گزینش شده و با ایجاد فضایی خاص تعریف می‌شود و از عناصری چون محور اصلی، آب، گیاه، دیوار و بنا تشکیل شده است (گودرزیان، ۱۳۹۱: ۳۳).
عنکبوت:۵۸	منزل دادن در خانه‌های زیبا که در بلندی قرار دارد و بر اطراف اشراف دارد (قرائتی، ۱۳۸۵).	
سبا: ۳۷	غرفه، حجره‌هایی که در طبقات بالا قرار گرفته هم نور بیشتری دارد هوای بهتر چشم‌انداز بهتر (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۱۲۳).	
زمر: ۲۰	غرف، بنایی در طبقه بالا قصرهایی بر فراز قصرها دیدن منظره گل‌ها آب نهر و باغ (مکارم شیرازی، ۱۳۸۷: ۴۳۵) نگاه کردن به سبزه‌زارها و آب‌ها از غرفه‌ها لذیذ و گوارا (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۶۲).	
نمل: ۶۰	بستان منظره زیبایی دارد و انسان از آن لذت می‌برد (طبرسی، ۱۳۵۲: ۱۳۰) شادابی و زیبایی سبزه و گل (قرائتی، ۱۳۸۵).	
ق: ۷	رویاندن هر نوع از گیاهان خوش‌منظر (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۵۰۸) و دیدن گل و درختان و باغ‌های سرسبز برای ایجاد نشاط و سرور است (قرائتی، ۱۳۸۵).	
دخان: ۲۵	مقام کریم: منظره‌های زیبا و مجالس پادشاهان (طبرسی، ۱۳۵۲: ۳۰۲).	
حدیث	جنت فردوس کسانی که ایمان آورده‌اند منزلشان باغ‌های بهشت است در وسط بهشت در نقطه بلند آن قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۶۷: ۵۴۸).	

با توجه به باغ در آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌هایی که در نظام ابنیه بیان شده شامل ابنیه‌های باغ مانند کوشک، تالار، ایوان، سردرها و دیوارها، اندرونی و بیرونی و همچنین به نظام منظر نیز با توصیف غرفه‌های بهشتی اشاره شده است.

۵. بررسی مؤلفه‌ها در نمونه باغ‌های ایرانی

با تطبیق ویژگی‌های کالبدی باغ در آموزه‌های اسلامی و باغ ایرانی ویژگی‌ها در سه نظام آب، کاشت و ابنیه استخراج شد و در جدول زیر در نمونه باغ‌های ایرانی بررسی می‌شوند.

جدول ۵. بررسی مؤلفه‌ها در نمونه باغ‌های ایرانی
Table 5. Examining the components in a sample of Persian gardens

نظام آب						
باغ	ویژگی کالبدی	جوی آب	فواره و آب‌نما	حوض	نظام منظر	نظام آوا
چهلستون	آبیاری با آب رودخانه، دو استخر در باغ و اتصال با جوی آب اطراف بنا	نهرهایی سرتاسر باغ که یک متر پهنا دارند	مجسمه‌های سنگی با سرشیر که آب از دهان آن‌ها فواره می‌زند	استخر عریض جلوی ایوان- و آب‌نمای دیگر در باغ	انعکاس تصویر ۲۰ ستون و مناظر در استخر	صدای فواره‌ها و آب دائمی
بلبل	آبیاری درختان و تلطیف شدن هوا باغ	نهرهای جاری در باغ و آبشار در ایوان جنوبی کاخ	حوض دارای فواره‌ای با جهش بسیار بلند	حوض معروف مروارید در ایوان جنوبی	استخرهای شرقی و غربی و انعکاس مناظر اطراف	حوض بزرگ وسط ساختمان و صدای آب
ارم	آب از دو طریق به باغ می‌رسد و باغ را آبیاری می‌کند	محور آبی از بالاترین بخش وارد و در امتداد خیابان حرکت می‌کند	آب‌نما و حوض‌های میانی	آب‌نمای زیبایی در استخر مقابل کوشک	در مقابل عمارت اصلی استخر بزرگی و انعکاس عمارت و مناظر	حضور دائمی آب در باغ و آواهای آب

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

باغ	ویژگی کالبدی	نظام آب				
		جوی آب	فواره و آب‌نما	حوض	نظام منظر	نظام آوا
دلگشا	تأمین آب باغ از قنات بندر	باغ دارای یک نهر بلند و در هر سمت آبشارهای فراوان وجود دارد	آب‌نماهای میان باغ	حوضی در مقابل کوشک و حوض بزرگ در مقابل تالار و در وسط شاه‌نشین حوض بزرگ هشت گوشی با کاشی آبی‌رنگ	حوض بزرگ‌تر و مستطیل شکل مقابل ضلع جنوبی عمارت و انعکاس تصویر	آب دائمی و صدای غلغه‌ی پر قدرت آب
عفیف آباد	قنات جهت تأمین آب این باغ	باغ با نهر آب تقسیم سپس این نهر در وسط باغ تقسیم و دوباره یکی می‌شوند و به‌طرف استخر اصلی روان‌اند	آب‌نمای زیبایی در خیابان وجود دارد	جلوی بنا حوض بسیار وسیع با لبه‌های سنگی وجود دارد	حوض جلوی عمارت و انعکاس بنا و درختان در آب	آب دائمی و صدای آب
باغ قوام	حوض بزرگی که آب کانالی را تا وسط باغ کشیده و آبیاری به روش‌های غربی	باغ دارای دو بخش که به‌وسیله نهر بلند تقسیم و در طول باغ ادامه دارد	آب‌نما وسط حیاط	نهر در طول باغ در به استخر بزرگ مستطیل شکلی می‌رسد و حوض‌هایی با اشکال متفاوت در طول باغ	حوض بسیار بزرگی در شمال حیاط و انعکاس مناظر اطراف	آب دائمی و صدای آب فواره‌ها در حوض‌های مکرر
فین	خارج باغ آب کمیاب و در باغ آب فراوان و روان، در خارج منبعی وجود دارد که همواره لبریز از آب و آب کانال زیرزمینی را تأمین می‌کرد	آب به دو شاخه تقسیم می‌شود و سپس آب این چشمه به سه بخش تقسیم سپس در مسیرهای متعامد و بافتی شطرنجی در شیبی سراسر باغ در زیر درختان حرکت می‌کند	حوض‌هایی با فواره‌ها و آب‌نماها و برخی استخرها دارای تعداد زیادی فواره	در محورهای گردشگاه حوضچه‌های متعددی بر روی چهار حوضچه سقف‌های گنبدی، چشمه مردانه حوض هشت‌گوشه بزرگی	کف جویبارها با کاشی آبی‌رنگ پوشیده آب در آن‌ها روشن زیبا دیده می‌شود. استخر بزرگ‌تر کوشک مرکزی را انعکاس می‌دهد.	صدای آب جوشش چشمه‌ها صدای فواره‌ها
دولت‌آباد	آب به تمام نقاط باغ می‌رسد و آبیاری درختان	آب از زیر بادگیر به حوض هشت‌گوش و عبور از حوض‌های مستطیل به سه حوض در بیرون و به دو جوی هدایت و به عمارت سر در جاری می‌باشد	نمایش آب به‌وسیله فواره در حوض و جوشش آب	عمارت تابستانی دارای پنج حوض آب	نمایش آب در حوض آب و انعکاس مناظر اطراف	آب و ایجاد صدا از سینه کبکی‌هایی
گلشن	آب از طریق چاه آرتزن تأمین و برای آبیاری استفاده	جوی‌ها در زیر درختان سرو و بید و چند درخت نخل جاری	ذخیره آب از سه فواره بیرون می‌جهد	آب چشمه به استخر بزرگ می‌ریزد استخری در روی محور اصلی و محل تلاقی دو خیابان	نمایش آب در حوض استخر میان باغ و فواره، انعکاس مناظر اطراف در آب	آب دائمی و صدای فواره‌ها

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام آب						
باغ	ویژگی کالبدی	جوی آب	فواره و آب‌نما	حوض	نظام منظر	نظام آوا
شاهزاده	سرازیر شدن رشته آب برای کشاورزی و آبیاری- هوای مرطوب داخل باغ	نهر آب در پیاده‌راه و مرز کرت‌ها زیر درختان و در آبشارهای مکرر به تبعیت از شیب زمین روان است	محور اصلی دارای فواره با پرش مرتفع آب سکوی میانی حوض دارای فواره‌های بلند	بخش شیب‌دار جهت ساختن نهر آب دارای حوض‌های متعددی و قسمت پایین حوض‌ها استخر و در صحن جلوی ورودی، حوض بزرگی بیضی شکل	نمایش آب در حوض و آبشار و انعکاس مناظر در حوض جلوی عمارت	صدای آب مانند آبشار در باغ
ائل گلی	کاربرد اصلی آب تأمین آب آبگیر و آبیاری	آب استخر به‌وسیله نهر آبی (نهر شاهی) به باغ می‌رسد و جریان نهر اصلی در باغ	در داخل استخر و روی محور اصلی فواره‌ای وجود داشته	نهر اصلی در پایان به حوض‌های کوچکی در نزدیکی پله‌ها می‌ریزد	نمایش آب دائمی در آبگیر میان باغ و انعکاس مناظر اطراف	آب دائمی و صدای ریزش آب مانند آبشار
نظام کاشت						
باغ	ویژگی کالبدی	نظام منظر	نظام سایه	نظام آوا	نظام بویایی	نظام چشایی
چهلستون	پوشش گیاهی باغ شامل درختان بومی محور گذرگاه اصلی درختان قطور ردیف باغچه‌های گل‌کاری دو باغ انگورستان	درختان همیشه‌سبز مخروطی شکل در محورهای اصلی و کاشت گیاهان کوتاه و بوته‌ای در میان کرت‌ها	پوشش گیاهی و انبوه جذب و کنترل تابش آفتاب و در معابر اصلی ایجاد سایه	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	ردیف باغچه‌های گل‌کاری شده در اطراف حوض	دارای درختان میوه
بلبل	مساحت بیشتر باغ پوشش گیاهی- چنارهای بلند و درختان همیشه‌سبز در محورهای اصلی	کاشت درختان همیشه‌سبز و مخروطی شکل در محورهای هم راستا	پوشش گیاهی و انبوه جذب و کنترل تابش آفتاب و در معابر اصلی ایجاد سایه	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	گل‌های یاسمن و گل‌های سرخ	درختان میوه
ارم	دو ردیف سرو و در قسمت‌های دیگر درختان نارنج و درختان مثمر و غیر مثمر	درختان سرو و دید کوشک به درختان و عدم امتداد درختان در مقابل کوشک برای افزایش وسعت دید	خیابان اصلی و خیابان عرضی ردیفی از درختان کاج و سایه‌افکن و چنار	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	چمن‌کاری و گل‌کاری پیاده‌رو- گل نرگس و سنبل و سرخ	درختان مثمر باغ محصول اصلی انار و مرکبات
دلگشا	ردیف درختان بلند اطراف محور و انواع مختلف درختان بسیار خوشگل و خوش‌ترکیب بلند شده و بسیار پر بار و پر ثمر هستند و باغ دارای گل‌ها و درختان سرو	تالار باغ مشرف بر انبوه درختان پرتقال و ردیف درختان اطراف محور طولی	در دو سوی خیابان درختان کاج و سرو برای سایه‌اندازی	گنجشک‌های زیاد و صدای شاخه و برگ درختان	عطر بهارنارنج و گل نرگس و گل‌کاری از نوع گل فرنگی و ایرانی	مرکبات لیمو و بتاوی و پرتقال نارنج و نخل و گردو

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

باغ	ویژگی کالبدی	نظام کاشت				
		نظام منظر	نظام سایه	نظام آوا	نظام بویایی	نظام چشایی
عفیف‌آباد	در دو سوی محور درختانی مانند سرو و کاج و چنار کهن و در محوطه بزرگی باغچه‌های وسیعی که از طریق خیابان‌ها و راهروها مجزا شده‌اند	کاشت درخت در دو طرف جانب محور اصلی سبب متمرکز کردن دید به سوی عمارت اصلی	سایه درختان سرو و چنار و کاج و درختان در باغ	صدای شاخه و برگ درختان و کبوترها	گل‌کاری جلوی عمارت نمونه‌ی کاملی از هنر گل‌کاری ایرانی	درختان میوه در باغ مثل درخت خرمالو
نارنجستان	بافت متراکم درختان نارنج در دو مستطیل در دو سمت حیاط ردیف درختان تنومند سرو در دو سوی محور میانی و طرفین و باغچه	در انتهای مسیر درختان نارنج عقب‌تر و حوض آب در برابر ساختمان که باعث دید بازتری می‌شود	ردیف درختان تنومند سرو در دو سوی محور میانی باعث سایه‌اندازی	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	کنار نهر آب باغچه‌ها و گلزار	درختان پرتقال و نارنج، خرما
فین	نظام کاشت شامل درختان مثمر و گونه تزیینی است. قسمتی گل‌ها و گیاهان تزیینی. عمده‌ترین گیاه درخت سرو	درختان سرو بسیار بلند و رنگ سبز بسیار تیره مایل به سیاه و باغچه‌های باغ دارای منظر زیبا	درختان سرو درختان سایه‌گستر باغ است	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	چمنزارها و گلزارها، انواع گل سرخ که دارای عطر فراوان	درختان مثمر مثل انار، توت، گلابی و زردآلو و... و تعداد کمی درخت خرما
دولت‌آباد	دو کرت اصلی متقارن. دو ردیف کاج و یک ردیف سرو شیرازی داخل کرت‌ها انواع درختان میوه همچنین در کرت‌ها نارنجستان انارستان تاکستان ایجاد شده	درخت در دو طرف محور اصلی سبب تمرکز دید به سوی عمارت ایجاد رابطه بصری میان عمارت هشتی و عمارت سردر	درختان بید مجنون و ارغوان سایه می‌افکند	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	در کرت‌های جانبی پیچ امین‌الدوله شبدر و یونجه گل سرخ یاس زرد نسترن	درختان میوه مخصوصاً گیلاس
گلشن	تلفیق درختان مثمر و غیر مثمر درختان خرمای پراکنده. در اطراف استخر انبوهی از درختان سرو و بید و درختان میوه	زیبایی منظر با تلفیق درختان مثمر و غیر مثمر	سایه درختان نخل	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	بوته‌های گل سرخ و گل اطلسی سفید	درختان انار پرتقال بادام گلابی و سیب خرما

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

شاهزاده	نهر آبی در فاصله پیاده‌رو و مرز کرت‌ها حرکت کرده و ردیف درختان به شکل خطی در کنار آن غرس شده رعایت نظم کاشت از گونه‌های مختلف، کرت‌های جانبی میوه	ردیف متناوب درخت چنار و سرو سپیدار و درختان تبریزی مانند دیوار بلند درختان میوه و شکوفه‌های آن و ایجاد سطح باز سبزرنگ	درخت‌های سایه‌افکن بر راه محور فرعی مرز میان دو کرت و پیوند دهنده پیاده‌راه‌ها مرکزی	صدای شاخه و برگ درختان و پرندگان	باغچه‌های گل و گلدان‌ها و گل‌های پراکنده	وجود درختان میوه مختلف در باغ مصارف خوراکی
ائل گلی	درختان بید به‌عنوان حصار درختان نارون در گوشه سنجد و تبریزی در مرتبه‌ها و میوه در تراس بید در کنار نهر زیر سایه درختان شبدر یا یونجه	دیدن منظره درختان از کوشک، عدم سد چشم‌انداز با درختان بلندقامت	درختان کهن‌سال مانند چنار و سایه‌های درختان در باغ	صدای برگ درختان تبریزی	بوی اطلس، یاس، بوی سبزه‌های تازه	درختان مختلف میوه، انواع مصارف خوراکی

	نظام استقرار ابنیه						
باغ	دیوار	سردر	کوشک	تالار–ایوان	اندرونی	خدماتی	نظام منظر
چهلستون	دیوارهای پیرامون باغ باعث نام‌گذاری این باغ به باغ تجیر	ورودی اصلی سمت ضلع شرقی از طریق راهروهای سرپوشیده	کوشک در یک‌سوم غربی محور	ایوان‌های وسیع در شمال و جنوب ایوان ستون‌دار	در بخش شرقی تالار آیینه و ایوان ستون‌دار	برج کبوتر خانه	کوشک میانی دارای ایوان‌های ستون‌دار دارای منظر و چشم‌انداز
بلبل	محصوریت باغ	ورودی از سردر که تخریب شده	در منتهی‌الیه جنوبی	ایوان در چهار جبهه اصلی کوشک و ایوان وسیع‌تر در ضلع شمالی			کوشک متمایل به یک سو در نتیجه بخش بزرگ‌تر از باغ در یک جانب
ارم	درختان سرو در امتداد دیوار و امروزه نرده فلزی	ورودی باغ از جنوب شرقی و دارای دو ورودی فرعی ساختمان سردر تخریب	کوشک اصلی در محور اصلی و کوشک پایین تخریب	تالار متصل و مشرف به ایوان ستون دارد بنا	حیاط نارنجستان در حکم اندرونی		شکل کشیده کوشک در امتداد محور عرضی باغ امکان دید بیشتر به باغ
دلگشا	محصور با دیوار	ورودی‌های اصلی در ابتدا و انتهای محور	در وسط باغ عمارت کلاه فرنگی	بنا دارای ایوان تالار مشرف به مناظر اطراف			عمارت کلاه فرنگی در مرکز و دید همه طرفه به مناظر باغ

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام استقرار ابنیه						
باغ	دیوار	سردر	کوشک	تالار–ایوان	اندرونی	خدماتی	نظام منظر
عفیف‌آباد	محصور با دیوار اطراف	در ورودی اصلی رو به شمال	در محور اصلی و انتهای باغ قرار گرفته و دو طبقه	دورادور طبقه دوم ایوانی با ستون			بنا کوشک در محور اصلی با ایوان ستون‌دار دارای چشم‌انداز به مناظر
نارنجستان	محصور با دیوارهای پیرامون	ورودی اصلی باغ ساختمان در سه طبقه در انتهای جنوب شرقی	دو عمارت در انتهای شمال شرقی و جنوب غربی	ارتفاع دو طبقه و ایوان ستون‌دار	در سمت غربی بخش اندرونی	جنوب شرقی آشپزخانه و محل اقامت خدمه	ایوان ستون‌دار دو متر از سطح باغ بالاتر می‌باشد و به باغ مشرف است
فین	باغ محصور با دیوارهای بلند	ورودی از بنای سردر	عمارت کوشک چهارگوش در مرکز	عمارت کوشک با چهار ایوان		در اطراف باغ شامل حمام و...	بنا در مرکز دارای ایوان و چشم‌انداز به مناظر اطراف، دید به هر جهت
دولت‌آباد	باغ محصور با دیوار	ساختمان سردر شامل ساختمان اصلی، سرویس، اشترگلو، زمستانی و تابستانی	کوشک اصلی محوطه‌ای هشت و نیم در انتهای باغ		قسمت مستطیل بزرگ اندرونی باغ و مستطیل کوچک‌تر بیرونی باغ	در اطراف باغ شامل آب‌انبار، اصطبل...	بنا در مرکز دید به هر جهت و کوشک انتهای باغ دید در سه جهت
گلشن	باغ محصور با دیوار اطراف	ساختمان سردر که و ورودی از زیر ایوان می‌باشد		ساختمان سردر در طبقه اول دارای ایوان و تالار بزرگ	سردر عمارت دوطرفه		تالار و ایوان در طبقه اول دارای دید و منظر به باغ و شهر
شاهزاده	باغ‌داری دیوارهای بلند	بنای سردر در جداره خارجی برای ورود به باغ و برای پذیرایی	کوشک در محور اصلی و در بالاترین نقطه		پشت بنا دسترسی خصوصی‌تر به باغ	چندین فضای خدماتی پیرامون باغ	بنا در محور اصلی و بلندی چشم‌انداز به مناظر اطراف دو چشم‌انداز معکوس از سردر به کوشک و بالعکس
ائل گلی	درخت‌های اطراف مانند حصار	ورودی از طریق پله	کوشک هشت‌ضلعی در مرکز آبگیر	ایوان طبقه بالای کوشک			بنا در مرکز چشم‌انداز به مناظر اطراف و آبگیر

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

نظام آب

مؤلفه‌های مشترک شامل ذخیره و آبیاری باغ و ایجاد هوای معتدل و به از لحاظ تزیینی به جوی‌های روان در باغ آبشارها، فواره‌ها و آب‌نماها، حوض‌ها و استخرها و همچنین ارتباط نظام آب با نظام منظر و آوا می‌توان اشاره کرد. در تمامی باغ‌های ایرانی می‌توان به نقش ذخیره‌سازی و آبیاری و نقش آب در ایجاد هوای معتدل در باغ پی برد. در تمامی باغ‌ها نهرهای جاری در طول باغ قابل‌مشاهده می‌باشد؛ ولی آبشارها فقط در باغ ماهان و ائل گلی که سبب آن قرارگیری باغ در سطح شیب‌دار می‌باشد. عالی‌ترین نمونه فواره در باغ‌های چهلستون، بلبل، فین، دولت‌آباد، طبس و ماهان و بهترین نمونه حوض‌های متعدد در باغ نارنجستان قوام وجود دارد. در تمامی باغ‌ها صدای آب از نهرهای جاری، آبشارها، فواره‌ها و سینه کبکی‌ها در باغ به گوش می‌رسد. در بخش نظام منظر آب‌ها منعکس کننده ابنیه، درختان و محیط اطراف هستند که نمونه عالی آن باغ چهلستون می‌باشد.

نظام کاشت

مؤلفه‌ها شامل انواع فضای سبز ترکیب گیاهان مختلف، می‌باشد و می‌توان نظام کاشت را در ارتباط با نظام منظر، نظام سایه، نظام آوا، نظام بویایی و نظام چشایی بررسی کرد. در تمامی نمونه‌های مورد بررسی ترکیب مختلف گیاهان در باغ مشاهده می‌شود و نحوه کاشت گیاهان در راستای ایجاد چشم‌انداز بهتر به باغ می‌باشد. در تمامی باغ‌ها با کاشت درختان در محور اصلی و عدم کاشت درختان بلندقامت در مقابل کوشک به نظام منظر و با کاشت درختان سایه‌افکن در محورهای باغ به نظام سایه و با کاشت درختان میوه و گل و گیاهان معطر به نظام چشایی و بویایی توجه شده است و هم چنین با جلب پرندگان به باغ و صدای شاخ‌وبرگ درختان نظام آوا نیز قابل استنتاج می‌باشد.

نظام ابنیه

تمامی باغ‌ها، با دیوار پیرامونی که باعث جدا شدن از محیط پیرامون شده‌اند. در تمامی باغ‌ها کوشک در محور اصلی و در بعضی از باغ‌ها در مرکز دارای چشم‌انداز به مناظر اطراف هستند (به جز باغ گلشن طبس که در مرکز حوض آب قرار دارد). ولی با اینکه تمامی باغ‌ها دارای در ورودی هستند در بعض از باغ‌ها ساختمان سردر به‌عنوان فضای بیرونی برای پذیرایی در نظر گرفته شده است؛ مانند باغ نارنجستان قوام، دولت‌آباد، گلشن و شاهزاده ماهان و در چند نمونه به فضا اندرونی توجه شده است؛ مانند باغ چهلستون، ارم، نارنجستان قوام، دولت‌آباد و شاهزاده ماهان و همچنین فضاهای خدماتی و جانبی در باغ‌های نارنجستان قوام، فین، دولت‌آباد و شاهزاده ماهان قابل‌مشاهده می‌باشد و در ارتباط نظام ابنیه با نظام منظر در تمامی باغ‌ها به دید و منظر از کوشک به باغ توجه شده است و در کل در نظام ابنیه باغ‌های نارنجستان قوام، دولت‌آباد و شاهزاده ماهان توجه بیشتر به مؤلفه‌ها شده و تطابق بیشتری با باغ آموزه‌های اسلامی دارند.

در طراحی کالبد باغ‌های ایرانی با توجه به آموزه‌های اسلامی مؤلفه‌ها در سه نظام آب، کاشت و ابنیه استخراج گردید و ویژگی‌های مطرح شده در هر کدام از باغ بررسی شد. در جدول زیر عوامل تاثیر گذار بر کالبد باغ ایرانی با توجه به آموزه‌های اسلامی بررسی می‌شوند. گروهی از عوامل محدود کننده و گروهی عوامل تقویت کننده هستند که هم راستا با آموزه‌های اسلامی هستند. همچنین ویژگی‌های معماری در آموزه‌های اسلامی مطرح شده است که معمار از این توصیفات در راستای تحقق آموزه‌های اسلامی استفاده کرده است.

جدول ٦. تحلیل کالبد باغ ایرانی (مصاحبه با جامعه دلفی)

Table 6. An analysis of the body of the Persian garden (interview whit Delphi community)

نظام آب					
ویژگی آموزه‌های اسلامی	عوامل محدود کننده		عوامل تقویت کننده		توضیحات
	کلیات	جزئیات	کلیات	جزئیات	
هوای معتدل بهشتی	جغرافیا	اقلیم			اقلیم گرم و خشک و استفاده از آب و گیاهان برای مرطوب کردن هوا.
باران و آبیاری درختان			جغرافیا	اقلیم	ذخیره آب به‌وسیله عناصری مانند قنات و چاه و... و آب‌رسانی به درختان.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

منظره آب					آب راکد انعکاس دهنده تصاویر اطراف می‌باشد و به محور عمودی دید تاکید می‌کند و موجب وسعت و توسعه مجازی می‌شود.
آوای آب					آوای آب با سینه کبکی، آب گردان‌ها و ریزش از سکوها در باغ پخش می‌شود (برای ایجاد اصوات در باغ).
آب دائمی و آبشارهای بهشتی			جغرافیا	عوارض زمین	استفاده از شیب طبیعی زمین و حرکت آب در جهت شیب و طبقه‌بندی زمین باعث ایجاد آبشار در باغ.
جَنَّاتٌ تَجرِی مِن تَحتِهَا الأَنهَارُ					حرکت جوی در پای درختان در محور اصلی باغ در طول باغ.
حوض کوثر					حوض را به ابعاد و اشکال متفاوت و بیشتر در مقابل عمارت باغ و در محور اصلی باغ.
چشمه و فواره‌های بهشتی					فواره در حوض اصلی باغ آب را به نمایش در می‌آورد.

نظام کاشت

ویژگی آموزه‌های اسلامی	عوامل محدود کننده		عوامل تقویت‌کننده		توضیحات
	کلیات	جزئیات	کلیات	جزئیات	
انواع درختان و میوه‌های بهشتی– وفور نعمت‌های دنیوی	جغرافیا	اقلیم			ترکیبی از درختان مختلف در باغ با توجه به گونه‌های موجود در منطقه کاشت
مناظر سرسبز و خرم گیاهان و درختان					نظام کاشت به چشم‌انداز و منظر، محور اصلی در امتداد محل قرارگیری کوشک تاکید کرده به جهت دید و حرکت در محور اصلی اهمیت می‌دهد.
نگریستن به مناظر بهشتی			جغرافیا	اقلیم	ترکیب گونه‌های مختلف درخت‌های مختلف اقلیمی در باغ برای ایجاد منظره بدیع
سایه‌های همیشگی بهشتی					به‌تبع وجود عناصری همچون درخت و ابنیه و دیوارها کاشت درختان بلندقامت و سایه‌افکن در محورهای اصلی باغ و در بنه‌گاه.
پرندگان حوض کوثر، صدای شاخه درختان بهشت			جغرافیا	اقلیم	گیاهان موجب جلب پرندگان و عبور باد از میان شاخ‌وبرگ و سردوگرم شدن درختان ایجاد صدای خاص.
گیاهان و گل‌های خوشبو	جغرافیا	اقلیم			کاشت و پرورش گل‌های معطر منطقه
انواع درختان و میوه‌های بهشتی– میوه گوناگون انواع نعمت‌های خداوند گیاهان و درختان مختلف			جامعه شناسی	اقتصاد	ترکیب درختان مثمر و غیر مثمر و استفاده از انواع محصولات باغ (میوه، دارویی، عطر و...). محصولات باغ از لحاظ اقتصادی سودمندند. مصارف خوراکی و درمانی.

نظام ابنیه

ویژگی آموزه‌های اسلامی	عوامل محدود کننده		عوامل تقویت کننده		توضیحات
	کلیات	جزئیات	کلیات	جزئیات	
دو عرصه بیرونی و درونی	جغرافیا	اقلیم			به دلیل اقلیم گرم و خشک منطقه محدودیت به وجود آمده برای ایجاد محیطی سرسبز و در نتیجه تفاوت محیط بیرونی و درونی

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

روضه زمین سرسبز و خرم رشد خوب درخت		جغرافیا	مکان‌یابی	برای ساختن باغ مکانی که از لحاظ قابلیت‌های محیطی، استعداد بالقوه باغ سازی را دارا بودند انتخاب می‌شدند.
اشاره به غرفه و اریکه				تالار جایگاه بزرگی با سقف بلند و یکپارچه است که در سه جهت باز است. ایوان اندام ویژه تماشای بیرون دید به طبیعت گشوده می‌شود.
غرفه از کف زمین بالاتر و دارای چشم‌انداز		اقلیم	عوارض زمین	شیب طبیعی زمین و احداث کوشک اصلی در بالاترین نقطه و دارای چشم‌انداز به باغ
دیوار و درهای بهشتی		جامعه شناسی	امنیت	دیوار پیرامونی و ایجاد امنیت در باغ
دو باغ بهشتی		جامعه شناسی	فرهنگ محرمیت	باغ ایرانی دارای دو عرصه اندرونی و بیرونی و دارای ابنیه‌های جانبی برای جداسازی فضای خدماتی از سکونتی
غرفه‌های بهشتی				ساختمان کوشک در محور اصلی در فاصله مرکز تا انتها. دارای بهترین چشم‌انداز
باغ‌های بهشتی برای پذیرایی مؤمنان				چندین فضای خدماتی مثل انبار، حمام و چایخانه یا آب‌انبار در اطراف باغ.
غرفه بهشتی				چشم‌انداز داخلی ایجاد شده در محورهای اصلی و فرعی و چشم‌اندازهای خارجی و دید بیکران. کوشک در مرکز از چهار سمت منظر دارد

با توجه به کالبد باغ آموزه‌های اسلامی و تحقق آن در باغ ایرانی مؤلفه‌ها در سه نظام آب، کاشت و ابنیه بررسی شد. با توجه به بررسی مؤلفه‌های استخراج شده در باغ‌های ایرانی، عوامل تاثیر گذار در تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام کالبدی در دو گروه قابل تقسیم‌بندی هستند. تاثیر عوامل محدود کننده و تقویت کننده.

عوامل محدود کننده در نظام آب شامل مؤلفه جغرافیا (اقلیم) می‌باشد به دلیل اقلیم گرم و خشک ایران که یک عامل محدود کننده برای باغ‌های ایرانی می‌باشد معمار با استفاده از آب در اشکال مختلف در باغ به ایجاد هوای معتدل و مطلوب در باغ ایرانی کمک کرده است. در نظام کاشت به دلیل محدودیت جغرافیایی (اقلیمی)، معمار در طراحی باغ، از گونه‌های مختلف و متنوع با توجه به اقلیم منطقه استفاده کرده است. در نظام ابنیه به دلیل اقلیم گرم و خشک منطقه محدودیت به وجود آمده برای ایجاد محیطی سرسبز و در نتیجه تفاوت محیط بیرونی و درونی طراح با محصور کردن باغ با در و دیوار این دو عرصه را از هم جدا کرده است.

عوامل تقویت کننده شامل، مؤلفه‌هایی که هم‌راستا با آموزه‌های اسلامی هستند. در نظام آب ویژگی جغرافیایی (عوارض زمین) برای ایجاد آبشار در باغ و (اقلیم) میزان بارندگی منطقه برای ذخیره آب. در نظام کاشت تاثیر مؤلفه جغرافیایی (اقلیم) برای ترکیب گیاهان مختلف اقلیمی برای ایجاد چشم‌انداز بدیع، جلب پرندگان به باغ و صدای شاخه برای ایجاد آوا در باغ می‌باشد. مؤلفه جامعه شناسی (اقتصاد)، استفاده از محصولات مختلف باغ که از لحاظ اقتصادی سودمند هستند. در نظام ابنیه انتخاب مکان مناسب برای ایجاد باغ و تاثیر مؤلفه جغرافیایی (عوارض زمین) برای احداث کوشک در بالاترین نقطه برای داشتن منظر و مؤلفه جامعه شناسی (امنیت) با محصور کردن باغ و (فرهنگ محرمیت) جدایی دو عرصه اندرونی و بیرونی در تجلی آموزه‌های اسلامی در باغ ایرانی عوامل تقویت کننده آموزه‌های اسلامی بوده‌اند.

و همچنین ویژگی‌هایی وجود داشته که عوامل محدود کننده و تقویت کننده بر آن‌ها تاثیری نداشتند و معمار با استفاده از توصیفات بیان شده باعث تحقق آموزه‌های اسلامی شده است. در نظام آب جای‌گذاری صحیح جوی آب در باغ برای تجلی عبارت «جَنَّاتٌ تَجرِی مِن تَحتِهَا الأَنهَارُ» و در نظر گرفتن مکان مناسب برای انعکاس مناظر اطراف و استفاده از عناصری مانند سینه کبکی برای پخش آوای آب در باغ. استفاده از حوض در ابعاد و اشکال گوناگون به‌عنوان تمثیلی از حوض کوثر و استفاده از عناصر معماری مانند حوض و فواره برای اشاره به چشمه و

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

فواره‌های بهشتی. در نظام کاشت جای‌گذاری و انتخاب مکان مناسب درختان گیاهان و گل‌ها در باغ برای ایجاد منظر مناسب، سایه‌اندازی در محورهای اصلی در باغ. در نظام ابنیه جای‌گذاری و انتخاب مکان مناسب ابنیه در باغ مانند مکان کوشک (بنای اصلی)، استفاده از اجزا و عناصر معماری (ایوان) برای ایجاد چشم‌انداز، ساخت فضاهای خدماتی و جانبی در اطراف باغ و توجه به منظر و چشم‌انداز در جهت رسیدن به مفهوم باغ آموزه‌های اسلامی تأثیرگذار بوده‌اند.

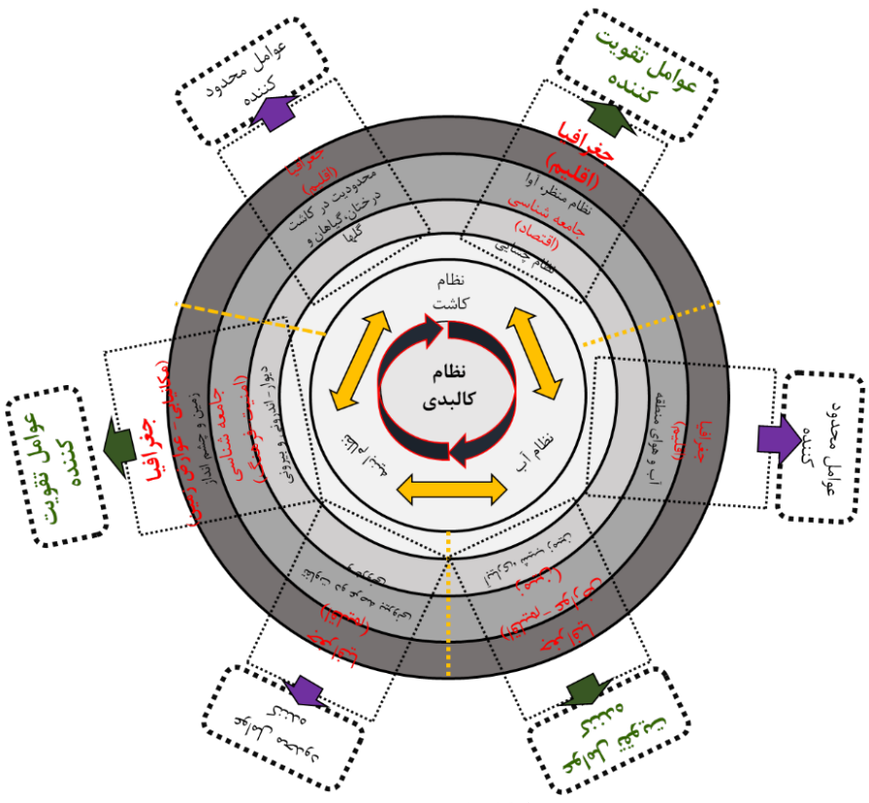

شکل ۱. تحلیل نظام کالبدی

Figure 1. Analysis of the physical system

٦. نتیجه گیری

آموزه‌های اسلامی برای بیان ویژگی‌های بهشت از مفاهیمی استفاده می‌کنند که برای انسان‌ها قابل فهم باشد چون طبق حدیثی از پیامبر(ص) در بهشت چیزهایی هست که نه گوشی شنیده و نه چشمی دیده و نه از خاطر کسی گذشته است. قرآن برای ملموس کردن از این تعابیر کالبدی استفاده کرده است. همچنین در بیان نعمت‌های دنیوی و باغ‌های دنیوی ویژگی‌هایی بیان می‌شود که به طور طبیعی وجود ندارند و باید در یک نظام و ساماندهی مطلوب قرار گیرند. مسلمانان همواه به دنبال باغ سازی در این جهان بودند که نمودی از باغ‌های بهشتی باشد به همین دلیل با بهره گیری از الگوی تعالیم اسلامی، از عناصری مانند درخت، گل، آب و. . استفاده کرده‌اند. هر چند که این عناصر در اقلیم‌های مختلف و در باغ‌ها به اشکال گوناگون وجود دارند ولی نظامی یکسان و وجه اشتراک زیادی با یکدیگر دارند.

در تطبیق کالبد باغ ایرانی با آموزه‌های اسلامی می‌توان نتیجه گرفت که عواملی در تحقق آموزه‌های اسلامی در باغ ایرانی تاثیر گذار بوده است. این عوامل یا محدود کننده هستند و یا عوامل تقویت کننده که هم راستا با آموزه‌های اسلامی هستند. در نظام آب مؤلفه جغرافیا (اقلیم) هم به‌عنوان عامل محدود کننده و هم به‌عنوان عامل تقویت کننده عمل می‌کند. ویژگی‌هایی نیز وجود دارد که معمار با توجه به توصیفات کالبدی آموزه‌های اسلامی در نظر گرفته است؛ مانند جای‌گذاری صحیح عناصر در باغ، استفاده از عناصر و اجزا

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

در اشکال، ابعاد و فرم‌های متفاوت در باغ. در نظام کاشت نیز جغرافیا (اقلیم) جز دو عامل محدود کننده و تقویت کننده می‌باشد. مؤلفه جامعه شناسی (اقتصاد) نیز عامل تقویت کننده می‌باشد. همچنین از عواملی که معمار با توجه به ویژگی‌های کالبدی آموزه‌های اسلامی در باغ ایرانی در نظر گرفته؛ مانند توجه به جای‌گذاری صحیح گیاهان و درختان برای رسیدن به منظر و چشم‌انداز مناسب در باغ می‌باشد. در نظام ابنیه نیز مؤلفه جغرافیا، جز عوامل محدود کننده و عامل تقویت کننده می‌باشد. مؤلفه‌های جامعه شناسی (فرهنگ و امنیت) نیز به‌عنوان عوامل تقویت کننده آموزه‌های اسلامی هستند. معمار در این نظام با در نظر گرفتن اجزا و عناصر معماری (ایوان) و جای‌گذاری صحیح ابنیه در باغ باعث تحقق آموزه‌های اسلامی در نظام ابنیه شده است.

در کل می‌توان نتیجه گرفت در نظام کالبدی (آب، کاشت و ابنیه) عوامل تقویت کننده بیشتر از عوامل محدود کننده در تحقق آموزه‌های اسلامی در کالبد باغ‌های ایرانی تاثیر داشته‌اند. مؤلفه جغرافیا نسبت به مؤلفه‌های دیگر تاثیر بیشتری دارد.

سپاسگزاری

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد معماری اسلامی، شمیم نطاق با عنوان «بررسی تحقق آموزه‌های اسلامی در اصول باغ سازی ایران» به راهنمایی خانم دکتر آزیتا بلالی اسکویی در دانشگاه هنر اسلامی تبریز می‌باشد.

مشارکت نویسندگان

تمامی نویسندگان در نگارش مقاله مشارکت داشته‌اند.

تأمین مالی

این پژوهش هیچ بودجه خارجی دریافت نکرده است.

تضاد منافع

نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافع را اعلام نمی‌کنند.

دسترسی به داده‌ها و مواد

تمام داده‌های تولید شده و یا تحلیل شده در طول این پژوهش در این مقاله گنجانده شده است.

منابع

References

Abedi Jafari, H. M.S. Taslimi., and, A.H. Faqihi.M. Sheikhzadeh. (2011). Theme analysis and theme network: a simple and efficient way to explain patterns in qualitative data. Strategic Management Thought .5 (2): 151-198 [in Persian].

Alaei, Sina.(2016). Investigation and analysis of Safavi period architecture and garden design in El Goli garden Tabriz city. Art and architecture studies, 5(11): 177-188 [in Persian].

Ansari. M., and H. Mahmoudinejad.(2006). The Persian garden is an allegory of paradise whit the combination and values of the Persian garden of the Safavi wra. Honar-Ha-Ye-Ziba, 29(29): 39-48 [in Persian].

Ansarian, Hossein.(2013). Sahife Sajjadiyeh. Qom: Ayin Danesh Publication [in Persian].

Azizi, Abbas.(2002). Translated by Misbah al- Sharia and Miftah al- Haqiqah. Qom: Salah [in Persian].

Bani Massoud, Amir.(2004). History of Western architecture from ancient times to the Chicago school. Isfahan: soil distribution [in Persian].

Bani Massoud, Amir.(2011). Historical gardens of Tabriz. Tehran: cultural Research Office[in Persian].

Belali Oskui, A., and R. Mahmoudi.(2020). Interpretive analysis of the garden in the painting of Dargazin Matraqchis garden, Bagh-e Nazar, 17(84): 29-38 [in Persian].

Belali Oskui, A., and Z. Kyani.(2020). Re-represention of Persian garden structure in painting and garden carpets the Safavid period. urban planning and architecture of "Environment Identity, 1(4): 73-96 [in Persian].

Belali Oskui, A., F. Nazarzadeh Ansaroudi, and E. Nazarzadeh Ansaroudi.(2020). The concept of water from the Garden of Paradise f the Quran in the Persian garden. Researches in Islamic Architecture, 8(3): 19-38 [in Persian].

Bemanian. M. R, and A. Tagvai and M. Sharif Shahidi. (2007). Investigating environmental cultural foundations in the physical elements of Persian gardens before and after Islam. Environmental Science and Technology, 10(1): 103-112[in Persian].

Boroujerdi, Hossein.(2009). Sources of Shia jurisprudence. Tehran: Green culture [in Persian].

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

Harrani, Ibn Shuba.(2001). Tuhif aleuqu ean al alrasul ealayhim alsalam. Translated by Behrad Jafari. Tehran: Dar al- Kitab al- Islamiya [in Persian].

Heydar Netaj, V., and A. Mansouri. (2009). A critique of the hypothesis of Chaharbagh model in the formation of Persian garden. Bagh-e Nazar, 6(12): 17-30 [in Persian].

Heydar Netaj, V., and I. Rezazadeh.(2015). The coexistence of water and plants and the observation post following the archetype of the Persian garden Manzar, 7(33): 48-55 [in Persian].

Heydar Netaj, Vahid.(2010). Persian Garden. Tehran: Publication of the Cultural Research Office [in Persian].

Hulakui, G., and h. Dashti Shafii. (2012). Investigation the concept of structure and nature in an Iranian garden. Golestan symbol quarterly (22): 27-32 [in Persian].

Jeihani, H., and M. Rezaipour. (2017). Garden landscape, the evolution of the urban role and Communication. Tehran: Research Institute of Culture and Art, Art and Communication- Kashan: Kashan University [in Persian].

Kashani, Mullah Fathullah. (2009). Tafsir Kabir manhaj Alsadegin fi Alzam Almokhalefin, volume3, Corrected by Agigi Bakhshayeshi, Qom: Navid Eslam [in Persian].

Khansari, M.; M. Moqtadar, and M. Yavari. (2004). The Persian garden is a reflection of heaven. Tehran: Cultural Heritage and Tourism Organization [in Persian].

Mahdavinajad, J, I. Zarghami., and S.A. Sadat. (2015). The relationship between man and nature in the Iranin garden from the perspective of Islamic architecture. Naqshejahan, 1(5): 27-42 [in Persian].

Mahmoudinejad, H, and A. Sadeghi. (2009). Persian gardden from the perspective of Quranic paradise. Tehran: Hile: Tahan [in Persian].

Majlesi, Mohammad Bagher. (2013). Bihar al- Anwar. Tehran: publishing book [in Persian].

Majlesi, Mohammad Bagher.(2009). Tawheed Mofazel Philosophy, creation and creation in the statement of imam Jafar Sadiq(AS). Qom: The rest is Allah [in Persian].

Makarem Shirazi, Nasser, and colleagues. (2008). Tafsir Nemooneh, Tehran: Darolketab [in Persian].

Daneshdoost, Yagoub. (1989).The text of the speech about the Persian garden. Faculty of Architecture, National University of Iran Athar [in Persian].

Daneshdoost, Yagoub.(1990). Tabas was a city where (Tabas gardens were). Cultural Heritage and Tourism Organization [in Persian].

Emami, M. J., and M.R. Ashtiani.(2008). Translated by Nahj al-Balagha, Qom: Publication of Imam ALI bin Abi Talib(a.s.) [in Persian].

Etzadi, L., and M.J. Bina. (2015). Investigation of Hasht Behesht Pavilion in Isfahan in the position of Nazar Gah. Soffeh, 25(70): 35-64 [in Persian].

Fatemi, Mehdi.(2019). Behlgerd garden is the prototype and model of Birjand garden. Manzar, 11(47): 6-13 [in Persian].

Ghaem, Giso.(2017). The influence of the architecture of the advanced gardens of Iran on the architecture of the later garden. Naqshejahan, 3(7): 63-77 [in Persian].

Gharaati, Mohsen.(2006). Tafsir Noor. Tehran: Cultural center of lesson from the Quran[in Persian].

Ghasemi, H. M., and R. Mehrabani Golzar. (2018). The planting plan, the role-play of the garden landscape the evolution of the planting plan in Tabas Gulshan garden. Manzar, 10(43): 6-15 [in Persian].

Gudarzi Soroush, M. M., and M. Mokhtabad Amrai. (2010). The symbolism of the Iranian garden in the Islamic period. Hoviat shahr, 7(13): 55-63 [in Persian].

Gudarzian, Shervin.(2012). Comparsion of the concept of observation in the garden of Iran and India.hanar va tammadon sharg, 2(3): 32-39 [in Persian].

Habibian, Ahmad.(2005). Apicture of heaven and hell, Adapted from Bahar al- Anvar. Tehran: published by Amirkabir [in Persian].

Haghighat bin, M., and M. Ansari.(2014). Symbolism in the gardens of Iran in the Islamic period and its connection whit the religious beliefs of the builders. Naqshejahan, 4(1): 47-55 [in Persian].

Hamzenejad, M., P. Saadatjo, and M. Ansari. (2014). A comparative study of Persian gardening in the Sassanid and Islamic eras based on heavenly descriptions. Iranian Architectural Studies, 3(5): 57-79 [in Persian].

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

Sharqi, A., and M. Timouri. (2008). An exploration of the influence of the Quranic worship of Janat Tajri Man Tahtaha Anhar on garden. Environmental Science and Technology, 14(1): 127-140 [in Persian].

Shatari Vaiqan, Omid.(2020). Investigation the structure of Persian garden. Green Architecture, 1(19): 45-68 [in Persian].

Sirous, Shahriyar. (2014). Achaemenid campus the origin of the Persian garden. Manzar.6(29): 6-12 [in Persian].

Sultanzadeh, H., and A. Sultanzadeh. (2017). The importance of water and water elementa in the Persian garden. Manzar, 14(28): 6-19 [in Persian].

Tabarsi, Fazl ebn Hasan.(1995). Tafsir Majmaol Bayan, Translated by Ahmad Beheshti, Tehran: Farahani [in Persian].

Tabatabai, Allameh Mohammad Hossein. (1988). Tafsir Almizan, Translated by Nasser Makarem Shirazi, Qom: Bonyad Elmi ve Fekri Allameh Tabatabai [in Persian].

the Holy Quran. Translation of Hossein Ansarian (2019). Qom: Aeen Danesh [in Persian].

Tusi, Mohammad bin Hassan.(2009). Amali Sheikh Tusi, Translated by Sadegh Hassanzadeh. Qom: Andishe hadi [in Persian].

Vilber. Donahd Newton.(1969). Persian garden and its pavillions. Translated by Mahin dokht Saba. Tehran: Scientific and cultural publications [in Persian].

Zangheri, L., N. Rahmati., and B. Lorenzi.(2012). Persian Islamic gardend, Translated by Majid Rasakhi, Farhad Tehrani.Tehran: Cultural Research Office [in Persian].

Zarei, M. I., and Z. Sultan mardi.(2017). Water in a Persian garden, investigation of water architecture and water supply structure in Chehelston garden Isfhan. Iranian Islamic City, 8(30): 43-56 [in Persian].

اعتضادی، لادن، محمد جواد بینا. (۱۳۹۴). بررسی کوشک هشت‌بهشت اصفهان. در مقام نظرگاه. صفه، ۲۵(۷۰): ۶۴-۳۵.

امامی، محمد جعفر، محمد رضا،آشتیانی. (۱۳۸۷). ترجمه نهج البلاغه. قم: انتشارات امام علی بن ابی طالب(ع).

Mansouri, Maryam. (2019). A source of beautiful water in an Iranian garden. Manzar, 11(48): 32-73 [in Persian].

Masoudi, Abbas.(2009). Rediscovering the Persian garden of Bag Shahzadeh. Tehran: publishing space [in Persian].

Megdadi, Z., and R. Mousavi Gilani.(2016). Spirituality and wisdom in chaharbag style architecture during Safavid era. Elahiyatehonar, 4(5): 5-28 [in Persian].

Movahd Abtahi, Mohammad Bager.(2012). Sahife Razaviyyah. Translated by Adnan Lajevardi. Mashhad: Omid Mehr [in Persian].

Naima, Gholamreza.(2006). Persian Garden. Tehran: Payam [in Persian].

Nasr, Taher.(2010). The manifestation of wisdom in the garden of Iran.Shiraz: rokhshid [in Persian].

Petruccioli, Attilio.(2012). Islamic gardens. Translated by Mehdi Raskhi. Tehran: the publication of Rozaneh [in Persian].

Pourjafar, M., S. Rostami, A. Pourjafar, and M. Rostami.(2017). Persian Garden This is a picture of the descriptive paradise of the Quran whit emphasis and verses of Surah Al- Wakeh Journal of Architectural Thought, 1(2): 1-14 [in Persian].

Pourjafar, Mo., S. Rostami. A. Pourjafar., and M. Rostami. (2013). Manifestation of Quranic concepts in the garden of Iran, emphasis and Surah Insan Acase study of Dulat Abad Garden, Yazd. Quran Interdisciplinary Studies Journal, 4(1): 7-22 [in Persian].

Rahimi, Hossein.(2007). In search of a sustainable Islamic city. Peyk Noor, 5(2): 90-98 [in Persian].

Rahmani, A., R. Waziri Nejad. H. Ahmadinia., and M. Rezaiyan.(2020). Cognitive methodology and application of the Delphi method, a narrative review. Rafsanjan University of Medical Sciences, 19(5): 515-538 [in Persian].

Shahcheraghi, Azadeh. (2014). Restoring the uniaxial design of Chahar Bag Iran. Hoviat shahr Journa, 8(20): 17-30 [in Persian].

Shahcheraghi, Azadeh.(2016). Paradiagms of Paradise, Recignition & Re- Creation of The Persian Garden. Tehran: acadamic jihad [in Persian].

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

انصاری، مجتبی، هادی، محمودی نژاد. (۱۳۸۵). باغ ایرانی تمثیلی از بهشت با تاکیدی بر ارزش های باغ ایرانی دوران صفوی. هنرهای زیبا، ۲۹(۲۹): ۴۸-۳۹.

انصاریان، حسین. (۱۳۹۲). صحیفه سجادیه. قم: انتشارات آیین دانش.

بانی مسعود. امیر. (۱۳۸۳). تاریخ معماری غرب، از عهد باستان تا مکتب شیکاگو. اصفهان: نشر خاک.

بانی مسعود، امیر. (۱۳۹۰). باغ‌های تاریخی تبریز. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

بروجردی، حسین. (۱۳۸۸). منابع فقه شیعه. تهران: فرهنگ سبز .

بلالی اسکویی، آزیتا و زهرا کیانی. (۱۳۹۹). بازنمایش ساختار باغ ایرانی در نگارگری و قالی‌های باغی در دوره صفویه. شهرسازی و معماری هویت محیط، ۱(۴): ۹۶-۷۳.

بلالی اسکویی، آزیتا، محمودی، رویا. (۱۳۹۹). تحلیل تفسیری باغ در نگاره باغچه‌های درگزین مطراقچی. باغ نظر، ۱۷(۸۴): ۳۸-۲۹.

بلالی اسکویی، آزیتا، نظرزاده عنصرودی، فرناز، نظرزاده عنصرودی، ائلناز. (۱۳۹۹). تجلی مفهوم آب از باغ بهشتی قرآن در باغ ایرانی. معماری اسلامی، ۸(۳): ۳۸-۱۹.

بمانیان، محمد رضا، تقوایی، علی اکبر، شریف شهیدی، محمد. (۱۳۸۶). بررسی بنیادهای فرهنگی- محیطی در عناصر کالبدی باغ‌های ایرانی (قبل و بعد از اسلام). علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۰(۱): ۱۱۲-۱۰۳.

پتروچیولی، آتیلیو. (۱۳۹۲). باغ‌های اسلامی. ترجمه مجید راسخی. تهران: نشر روزنه.

پورجعفر، محمدرضا، رستمی، ثریا، پورجعفر، علی، رستمی، محسن. (۱۳۹۲). تجلی مفاهیم قرآنی در باغ ایرانی با تاکید بر سوره انسان (نمونه موردی: باغ دولت‌آباد یزد). پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، ۴(۱): ۲۲-۷.

پورجعفر، محمدرضا، رستمی، ثریا، پورجعفر، علی، رستمی، محسن. (۱۳۹۶). باغ ایرانی تصویری عینی از بهشت توصیفی قرآن با تاکید بر آیات سوره واقعه. اندیشه معماری، ۲(۱): ۱۴-۱.

جیحانی، حمیدرضا، رضایی پور، مریم.(۱۳۹۶). منظر باغ، سیر تحول نقش شهری و اصول شکل گیری. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر، هنر و ارتباطات- کاشان: دانشگاه کاشان.

حبیبیان، احمد. (۱۳۸۴). تصویری از بهشت و جهنم اقتباس از بحارالانوار. تهران: نشر امیر کبیر.

حرانی، ابن شعبه. (۱۳۸۰). تحت العقول عن آل الرسول علیهم السلام. ترجمه بهراد جعفری، تهران: دارالکتاب الاسلامیه.

حقیقت بین، مهدی، مجتبی، انصاری. نماد پردازی در باغ‌های ایرانی در دوره اسلامی و ارتباط آن با باورهای مذهبی سازندگان. نقش جهان، (۴): ۴۷-۵۵.

حمزه نژاد، مهدی، سعادت جو، پریا، انصاری، مجتبی. (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی باغ سازی ایران در دوران ساسانی و اسلامی بر اساس توصیف‌های بهشتی. مطالعات معماری ایران، (۳): ۷۹-۵۷.

حیدر نتاج، وحید. (۱۳۸۹). باغ ایرانی، تهران: انتشارات دفتر پژوهش فرهنگی.

حیدر نتاج، وحید، رضازاده، اسحق.(۱۳۹۴). همنشینی آب گیاه و نظرگاه به دنبال کهن‌الگوی باغ ایرانی، منظر، ۷(۳۳): ۵۵-۴۸.

حیدرنتاج، وحید، منصوری، امیر. (۱۳۸۸). نقدی بر فرضیه الگوی چهارباغ در شکل گیری باغ ایرانی. باغ نظر، ۶(۱۲): ۳۰-۱۷.

خوانساری، مهدی، مقتدر، محمد رضا، یاوری، مینوش. (۱۳۸۳). باغ ایرانی، بازتابی از بهشت. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

دانش دوست، یعقوب. (۱۳۶۸). متن سخنرانی در مورد باغ ایرانی. دانشکده معماری دانشگاه ملی ایران. اثر ۱۸ و ۱۹.

دانش دوست، یعقوب. (۱۳۶۹). طبس شهری که بود (باغ‌های طبس). تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

رحمانی، عبدالله، وزیری نژاد، رضا، احمدی نیا، حسن، رضائیان، محسن. (۱۳۹۹). مبانی روش شناختی و کاربردهای روش دلفی: یک مرور روایی. مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، ۱۹(۵): ۵۳۸-۵۱۵.

رحیمی، حسین. (۱۳۸۶). در جستجوی شهر اسلامی پایدار. پیک نور، ۵(۲): ۹۸-۹۰.

زارعی، محمد ابراهیم، سلطانمردی، زهره. (۱۳۹۶). آب در باغ ایرانی؛ بررسی معماری آب و ساختار آب‌رسانی در باغ چهلستون اصفهان. شهر ایرانی اسلامی، ۸(۳۰): ۵۶-۴۳.

زانگری، لوئیجی، رحمتی، نازیکا ماندانا، لورنزی، بونلا. (۱۳۹۱). باغ‌های ایرانی – اسلامی. ترجمه مجید راسخی و فرهاد تهرانی. تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

سلطان زاده، حسین، سلطانزاده، علیرضا. (۱۳۹۶). اهمیت آب و عناصر آبی در باغ ایرانی. منظر، ۱(۲۸): ۱۹-۶.

سیروس، شهریار. (۱۳۹۳). پردیس هخامنشی خاستگاه باغ ایرانی. منظر، ۶(۲۹): ۱۲-۶.

شاطری وایقان، امید. (۱۳۹۹). بررسی ساختار باغ‌های ایرانی. معماری سبز، ۱(۱۹): ۶۸-۴۵.

شاهچراغی، آزاده. (۱۳۹۳). بازیابی طرح تک‌محوری چهارباغ ایرانی. هویت شهر، ۸(۲۰): ۳۰-۱۷.

شاهچراغی، آزاده. (۱۳۹۵). پارادایم های پردیس (در آمدی بر بازشناسی و باز آفرینی باغ ایرانی). تهران: جهاد دانشگاهی.

شرقی، علی، تیموری، محمد. (۱۳۸۷). کاوشی پیرامون تاثیر عبارت قرآنی جنات تجری من تحتها الانهار بر باغ سازی. علوم و تکنولوژی محیط زیست، ۱۴(۱): ۱۲۷-۱۴۰.

طباطبائی، سید محمد حسین. (۱۳۶۷). تفسیر المیزان. ترجمه ناصر مکارم شیرازی. قم: بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی.

طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۵۲). تفسیر مجمع البیان. ترجمه احمد بهشتی. تهران: فراهانی.

طوسی، محمد بن حسن. (۱۳۸۸). امالی شیخ طوسی. ترجمه صادق حسن زاده. قم: اندیشه هادی.

عابدی جعفری، تسلیمی، حسن، فقیهی، محمد سعید، شیخ زاده، ابوالحسن. (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، ۵(۲): ۱۹۸-۱۵۱.

عزیزی، عباس. (۱۳۸۱). ترجمه مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه. قم: صلاه.

علائی، سینا. (۱۳۹۵). بررسی و تاثیر معماری و باغ سازی دوره صفوی در باغ سازی ائل گلی شهر تبریز. مطالعات هنر و معماری، ۴(۱۱): ۱۸۸-۱۷۷.

فاطمی، مهدی. (۱۳۹۸). باغ بهلگرد، نمونه اولیه و الگوی باغ‌های بیرجند. منظر، ۱۱(۴۷): ۱۳-۶

قاسمی، هادی، مهربانی گلزار، محمدرضا. (۱۳۹۷). طرح کاشت، نقش آفرین منظر باغ سیر تحول طرح کاشت در باغ گلشن طبس. منظر، ۱۰(۴۳): ۱۵-۶

قائم، گیسو. (۱۳۹۶). تاثیر معماری باغ‌های متقدم ایران بر معماری باغ‌های متأخر. نقش جهان، ۳(۷): ۷۷-۶۳

قرائتی، محسن. (۱۳۸۵). تفسیر نور. تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.

قرآن کریم. (۱۳۹۸). ترجمه حسین انصاریان. قم: انتشارات آیین دانش.

کاشانی، ملا فتح الله. (۱۳۸۸). تفسیر کبیر (منهج الصادقین فی الزام المخالفین). قم: نوید اسلام.

گودرزی سروش، محمدمهدی، مختاباد امرئی، مصطفی. (۱۳۸۹). نمادگرایی باغ ایرانی در دوره اسلامی. هویت شهر، ۷(۱۳): ۶۳-۵۵.

گودرزیان، شروین. (۱۳۹۱). مقایسه مفهوم نظر گاه در باغ‌های ایران و هند. هنر و تمدن شرق، ۲(۳): ۳۹-۳۲.

مجلسی، محمد باقر. (۱۳۸۸). توحید مفضل فلسفه و آفرینش و خلقت در بیان حضرت امام جعفر صادق(ع). قم: بقیه الله.

مجلسی، محمد باقر. (۱۳۹۲). بحارالانوار. تهران: کتاب نشر.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]

محمودی نژاد، هادی، علیرضا، صادقی. (۱۳۸۸). باغ ایرانی از منظر بهشت قرآنی. تهران: هله: طحان.

مسعودی، عباس. (۱۳۸۸). بازشناسی باغ ایرانی- باغ شازده. تهران: نشر فضا.

مقدادی، زهرا، موسوی گیلانی، رضی. (۱۳۹۵). معنویت و حکمت در معماری سبک چهارباغ در دوران صفوی. الهیات هنر، ۴(۵): ۲۸-۵.

مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۷). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

منصوری، مریم السادات. (۱۳۹۸). آب منشا زیبایی در باغ ایرانی. منظر، ۱۱(۴۸): ۴۳-۳۲.

موحد ابطحی، محمد باقر. (۱۳۹۱). صحیفه رضویه. ترجمه عدنان لاجوردی. مشهد: امید مهر.

مهدوی نژاد، جمال الدین، ضرغامی، اسماعیل، سادات، سیده اشرف. (۱۳۹۴). رابطه انسان و طبیعت در باغ ایرانی از منظر معماری اسلامی. نقش جهان، ۱(۵): ۴۲-۲۷.

نصر، طاهره. (۱۳۸۹). تجلی حکمت در باغ ایرانی. شیراز: رخشید.

نعیما، غلامرضا. (۱۳۸۵). باغ‌های ایران. تهران: پیام.

ویلبر، دونالد نیوتن. (۱۳۴۸). باغ‌های ایرانی و کوشک‌های آن. ترجمه مهین دخت صبا. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

هلاکوئی، گلماه، دشتی شفیعی، علی. (۱۳۹۱). بررسی مفهوم ساختار و طبیعت در باغ ایرانی. نماد گلستان، (۲۲): ۳۲-۲۷.

[DOI: 10.66224/ciauj.10.2.474]